

Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü

Felsefe Anabilim Dalı

**ALBERT CAMUS VE JEAN PAUL SARTRE'DA VAROLUŞÇULUK
BAĞLAMINDA ÖZGÜR İRADE PROBLEMİ**

Tuna Mina TÜRĖÂN

Yüksek Lisans Tezi

Ankara, 2025

ALBERT CAMUS VE JEAN PAUL SARTRE'DA VAROLUŞÇULUK BAĞLAMINDA
ÖZGÜR İRADE PROBLEMİ

Tuna Mina TÜRĖÂN

Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü

Felsefe Anabilim Dalı

Yüksek Lisans Tezi

Ankara, 2025

KABUL VE ONAY

Tuna Mina Türkân tarafından hazırlanan “Albert Camus ve Jean Paul Sartre’da Varoluşçuluk Bağlamında Özgür İrade” başlıklı bu çalışma, 22.01.2025 tarihinde yapılan savunma sınavı sonucunda başarılı bulunarak jürimiz tarafından Yüksek Lisans Tezi olarak kabul edilmiştir.

Prof. Dr. Aziz Kurtuluş DİNÇER (Başkan-Danışman)

Prof. Dr. Cemal GÜZEL

Prof. Dr. Ertuğrul Rufai TURAN

Yukarıdaki imzaların adı geçen öğretim üyelerine ait olduğunu onaylarım.

Prof. Dr. Uğur ÖMÜRGÖNÜLŞEN

Enstitü Müdürü

YAYIMLAMA VE FİKRİ MÜLKİYET HAKLARI BEYANI

Enstitü tarafından onaylanan lisansüstü tezimin/raporumun tamamını veya herhangi bir kısmını, basılı (kağıt) ve elektronik formatta arşivleme ve aşağıda verilen koşullarla kullanıma açma iznini Hacettepe Üniversitesine verdiğimi bildiririm. Bu izinle Üniversiteye verilen kullanım hakları dışındaki tüm fikri mülkiyet haklarım bende kalacak, tezimin tamamının ya da bir bölümünün gelecekteki çalışmalarda (makale, kitap, lisans ve patent vb.) kullanım hakları bana ait olacaktır.

Tezin kendi orijinal çalışmam olduğunu, başkalarının haklarını ihlal etmediğimi ve tezimin tek yetkili sahibi olduğumu beyan ve taahhüt ederim. Tezimde yer alan telif hakkı bulunan ve sahiplerinden yazılı izin alınarak kullanılması zorunlu metinlerin yazılı izin alınarak kullandığımı ve istenildiğinde suretlerini Üniversiteye teslim etmeyi taahhüt ederim.

Yükseköğretim Kurulu tarafından yayınlanan “*Lisansüstü Tezlerin Elektronik Ortamda Toplanması, Düzenlenmesi ve Erişime Açılmasına İlişkin Yönerge*” kapsamında tezim aşağıda belirtilen koşullar haricince YÖK Ulusal Tez Merkezi / H.Ü. Kütüphaneleri Açık Erişim Sisteminde erişime açılır.

- Enstitü / Fakülte yönetim kurulu kararı ile tezimin erişime açılması mezuniyet tarihimden itibaren 2 yıl ertelenmiştir. ⁽¹⁾
- Enstitü / Fakülte yönetim kurulunun gerekçeli kararı ile tezimin erişime açılması mezuniyet tarihimden itibaren ... ay ertelenmiştir. ⁽²⁾
- Tezimle ilgili gizlilik kararı verilmiştir. ⁽³⁾

...../...../.....

Tuna Mina TÜRKÂN

¹“*Lisansüstü Tezlerin Elektronik Ortamda Toplanması, Düzenlenmesi ve Erişime Açılmasına İlişkin Yönerge*”

- (1) *Madde 6. 1. Lisansüstü teze ilgili patent başvurusu yapılması veya patent alma sürecinin devam etmesi durumunda, tez danışmanının önerisi ve enstitü anabilim dalının uygun görüşü üzerine enstitü veya fakülte yönetim kurulu iki yıl süre ile tezin erişime açılmasının ertelenmesine karar verebilir.*
- (2) *Madde 6. 2. Yeni teknik, materyal ve metotların kullanıldığı, henüz makaleye dönüşmemiş veya patent gibi yöntemlerle korunmamış ve internetten paylaşılması durumunda 3. şahıslara veya kurumlara haksız kazanç imkanı oluşturabilecek bilgi ve bulguları içeren tezler hakkında tez danışmanının önerisi ve enstitü anabilim dalının uygun görüşü üzerine enstitü veya fakülte yönetim kurulunun gerekçeli kararı ile altı ayı aşmamak üzere tezin erişime açılması engellenebilir.*
- (3) *Madde 7. 1. Ulusal çıkarları veya güvenliği ilgilendiren, emniyet, istihbarat, savunma ve güvenlik, sağlık vb. konulara ilişkin lisansüstü tezlerle ilgili gizlilik kararı, tezin yapıldığı kurum tarafından verilir *. Kurum ve kuruluşlarla yapılan işbirliği protokolü çerçevesinde hazırlanan lisansüstü tezlere ilişkin gizlilik kararı ise, ilgili kurum ve kuruluşun önerisi ile enstitü veya fakültenin uygun görüşü üzerine üniversite yönetim kurulu tarafından verilir. Gizlilik kararı verilen tezler Yükseköğretim Kuruluna bildirilir.*
Madde 7.2. Gizlilik kararı verilen tezler gizlilik süresince enstitü veya fakülte tarafından gizlilik kuralları çerçevesinde muhafaza edilir, gizlilik kararının kaldırılması halinde Tez Otomasyon Sistemine yüklenir

* *Tez danışmanının önerisi ve enstitü anabilim dalının uygun görüşü üzerine enstitü veya fakülte yönetim kurulu tarafından karar verilir.*

ETİK BEYAN

Bu çalışmadaki bütün bilgi ve belgeleri akademik kurallar çerçevesinde elde ettiğimi, görsel, işitsel ve yazılı tüm bilgi ve sonuçları bilimsel ahlak kurallarına uygun olarak sunduğumu, kullandığım verilerde herhangi bir tahrifat yapmadığımı, yararlandığım kaynaklara bilimsel normlara uygun olarak atıfta bulunduğumu, tezimin kaynak gösterilen durumlar dışında zgn olduğunu, **Prof. Dr. Kurtuluş DİNÇER** danışmanlığında tarafımdan üretildiğini ve Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tez Yazım Yönergesine göre yazıldığını beyan ederim.

Tuna Mina TÜRKÂN

İthaf

Bu yüksek lisans tezimi, benim bu günlere gelmem için hiçbir fedakârlıktan kaçınmayan ve hayatta olmasa da her zaman yanımda olan sevgili dedem Yaşar Besler'e ithaf ediyorum.

ÖZET

TÜRKÂN, Tuna Mina. *Albert Camus ve Jean Paul Sartre'da Varoluşçuluk Bağlamında Özgür İrade Problemi*, Yüksek Lisans Tezi, Ankara, 2025.

Bu çalışma, Jean Paul Sartre ve Albert Camus'nün varoluşçu felsefe bağlamında özgür irade problemine yaklaşımlarını ele almaktadır. Çalışmanın ilk bölümünde, varoluşçu felsefenin temelleri ile ağırlıklı olarak Sartre'in varoluşçuluğu bağlamında özgür irade anlayışı incelenmektedir. Sartre'a göre, insan hayata anlamlar ve değerler yükleyen bir varlıktır ve kendi varoluşunu kendi eylemleriyle yaratır. Bu nedenle, insan eylemlerinde ve seçimlerinde özgürdür. Kendi eylemlerinden sorumludur. Çalışmanın ikinci bölümünde ise Camus'nün özgür irade anlayışı varoluşçu düşünce çizgisinde incelenmektedir. Camus'ye göre, insan varoluşunun anlamı, bu varoluşun anlamsızlığını keşfettiğindeki başkaldırıyla başlar. Bu nedenle, Camus için de insan özgürdür ve bu başkaldırını gerçekleştirmek için kişi kendi eylemlerini özgürce seçebilir. Çalışmanın son bölümünde, Sartre ve Camus'nün özgür irade anlayışları karşılaştırılmaktadır. Sartre'in varoluşçu özgür irade anlayışı, bireysel özgürlüğü ve sorumluluğu vurgulamakta fakat Camus'nün varoluşçu özgür irade anlayışı, toplumsal özgürlüğü ve başkaldırını ön plana çıkartmaktadır. Böylelikle özgür irade problemini varoluşçu bağlamda incelenecek ve çağdaş iki filozofün eserlerinden yola çıkılarak bu bağlamdaki görüşleri ortaya konacaktır.

Anahtar Sözcükler

Varoluşçuluk, özgür irade, seçim, özgürlük, intihar, saçma(absürt), kaygı, ölüm.

ABSTRACT

TÜRKÂN, Tuna Mina. *“The Problem of Free Will in the Context of Existentialism in Jean-Paul Sartre and Albert Camus”*, Master’s Thesis, Ankara, 2025.

This study deals with the perspectives of Jean-Paul Sartre and Albert Camus on the problem of free will within the context of existentialist philosophy. The first section of the study examines the foundations of existentialist philosophy, focusing mainly on Sartre's understanding of free will within the framework of existentialism. According to Sartre, humans are beings who imbue life with meanings and values, creating their own existence through their actions. Therefore, individuals are free in their actions and choices, and they bear responsibility for their own deeds. The second section of the study examines Camus's understanding of free will within the existentialist philosophical tradition. For Camus, the meaning of human existence begins with the rebellion against the absurdity of that existence. Hence, Camus contends that individuals are free, and one can choose their actions freely to realize this rebellion. In the final section of the study, the perspectives of Sartre and Camus on free will are compared. While Sartre's existentialist understanding of free will emphasizes individual freedom and responsibility, Camus's perspective highlights social freedom and the act of rebellion. Thus, the problem of free will will be examined in an existential context, and the views on this issue will be presented based on the works of two modern philosophers.

Keywords

Existensialism, free will, choice, freedom, suicide, absurd, anxiety, death.

İÇİNDEKİLER

KABUL VE ONAY	i
YAYIMLAMA VE FİKRİ MÜLKİYET HAKLARI BEYANI.....	ii
ETİK BEYAN	iii
ADAMA	iv
ÖZET	v
ABSTRACT.....	vi
İÇİNDEKİLER.....	vii
GİRİŞ	1
1. BÖLÜM: VAROLUŞÇULUĞA GİRİŞ VE ALBERT CAMUS İLE JEAN PAUL SARTRE'İN VAROLUŞ FELSEFESİ	3
1.1. VAROLUŞ İNŞASI	3
1.2. VAROLUŞÇULUĞUN KAVRAM ANLAMİ.....	4
1.3. VAROLUŞ VE DİN.....	7
1.4.SARTRE: BULANTI VE VAROLUŞ	9
1.5. CAMUS: YABANCI VE VAROLUŞ	11
2. BÖLÜM JEAN PAUL SARTRE.....	13
2.2. ÖZGÜR İRADE VE SORUMLULUK.....	17
2.3. BULANTI VE VAROLUŞ.....	19
3. BÖLÜM: ALBERT CAMUS	25
3.1. YABANCI: TRAJİK BİR KISIR DÖNGÜ OLARAK YAŞAM	26
3.2. SİSİFOS SÖYLENİ: ÖZGÜRLÜK VE İNTİHAR.....	29

3.3. BAŞKALDIRMA KAVRAMI	32
4. BÖLÜM: SARTRE VE CAMUS: ÖZGÜR İRADE VE VAROLUŞ	38
4.1 DEĞERLERİN ELEŞTİRİSİ VE AHLAK.....	39
4.2 BULANTI VE ABSÜRT	41
4.3 BEN VE BAŞKA İLİŞKİSİ	43
SONUÇ.....	46
KAYNAKÇA.....	51
EK.1 YÜKSEK LİSANS TEZ ÇALIŞMASI ORJİNALLİK FORMU	53
EK.2 TEZ ÇALIŞMASI ETİK KOMİSYON MUAFİYET FORMU	55

GİRİŞ

Bu çalışmanın amacı aynı dönem yaşamış iki büyük düşünürün varoluşçuluk etkisiyle şekillenen düşüncelerinin özgür irade konusuna bakışlarını, geride bıraktıkları çok sayıdaki eser üzerinden inceleyerek benzerlik ve farklılıklarını ortaya koymaktır. Her iki düşünürün düşünceleri benzer gibi görünse de yer yer derinleşen ayrılıklar yaşamakta oldukları görülür, çalışma özgürlük probleminden yola çıkarak iki düşünürün özgür iradeye ilişkin görüşlerini bütün yönleriyle detaylandırmayı hedeflemektedir. İnsan varoluşçu felsefede bütün bir yaşamını bir anlam zeminine oturtmaya çalışmakla geçiren bir var olan olarak görülmektedir. Bezirci varoluşçuluğun Weil'e göre bir bunalım, Mounier'e göre umutsuzluk, Hamelin'e göre bunaltı, Banfi'ye göre kötümserlik, Wahl'a göre başkaldırış, Marcel'e göre özgürlük, Lukasc'a göre idealizm (düşüncülük), Benda'ya göre usdışıcılık (irrationalisme), Foulquie'ye göre saçmalık felsefesi olduğunu dile getirmektedir. (Bezirci, 2019: 5)

Varoluşçu felsefe insanın, insan oluşunun beraberinde getirdiği varoluşuna, dünya üzerindeki varlığına ve yokluğuna ilişkin sorulara yanıt arayan bir felsefi akım niteliği taşımaktadır. Kişi kendini var etmeye öncelikle kendini ve çevresini sorgulayarak başlar. İnsan kendi varlığını ve kendi varoluşunu anlamlandırmaya çalıştığı doğum ve ölüm arası geçen yaşam olarak adlandırılan süreçte varlığa ilişkin her şeyi kendine soru konusu edinmektedir. Tezimizin konusunu oluşturan özgür irade probleminin temelini, insanın özgür olup olmadığı sorusuna dair cevap arayışı oluşturur.

“İnsan kendini bulmalı, özünü elde etmeli ve şuna da inanmalıdır: Hiçbir şey -Tanrı'nın varlığını gösteren en değerli kanıt (delil) dahi- kişiyi kendinden, benliğinden kurtaramaz. Varoluşçuluk bir çeşit iyimserliktir bu anlamda, bir çeşit eylem, çalışma öğretisidir.” (Sartre, 2019: 72)

Varoluşçu çizgide insanlar özgürdür hatta insanlar özgürlüğe mahkûm edilmişlerdir, yapıp etmelerinde ve düşüncelerinde özgür oldukları gibi bunların hepsinden de sorumludurlar. Sartre ve Camus tezde detaylıca incelenecek olan Bulantı ve Yabancı eserlerinde de ana karakter üzerinden insanların özgürlüğe mahkûm olduklarını ve kişi seçimlerinde tamamen özgürse, bu özgürlüğün sorumluluğu da tamamen kişiye ait olduğunu göstermişlerdir.

Tezimizin konusunu oluşturan özgür irade temelini özgürlük kavramından almaktadır ve tez boyunca özgür irade özgürlükle ilişkisinde incelenecektir. Varoluşçu felsefede kavramların herkesin kabul ettiği tek bir biçimi olmadığı için her filozof kendi düşüncesinde özgürlük, seçim, umutsuzluk, başkası, kaygı gibi kişinin bireysel yaşantısındaki deneyimleri ile bağlantılı kavramları, birbirlerinden elbette ki etkilenerek, başka türlü anlamlar yükleyerek ele almışlardır. Sartre için de Camus için de her şeyin başlangıç noktası insanın özgür olmasıdır. Yapıp etmelerinin hepsinin en temelini kişinin özgür oluşu yerleşecek ve varoluş bununla beraber bu temelin üzerinden yükselecektir.

Bugün gündelik yaşantılarında kişinin varoluşunun nedeni, nasıl var olduğu ve yaşamın bir amacının olup olmadığı soruları herkesin en azından hayatının belirli bir döneminde kişiyi üzerine düşünmeye iten soruların başında gelmektedir. Varoluşçu felsefe bu sorular üzerine yoğunlaşıp, bunlara cevap ararken insanın nasıl var olabileceğini, başkalarıyla bu eksende nasıl ilişkiler kurabilecekleri ve kendilerini seçme özgürlüklerine kendi özgür iradeleriyle nasıl sahip olduklarını incelemiştir. Bu bağlamda da varoluş, varlığa geliş nedeni, varoluşma süreci, hayatta olmanın amacı, insanın kendini nasıl var ettiği gibi sorular varoluşu merkeze alan varoluşçu düşünürlerin de odak noktası olmuştur. Tezde varoluşçuluk bağlamında özgür irade problemi Camus ve Sartre üzerinden ele alınıp incelenecektir.

1. BÖLÜM

VAROLUŞÇULUĞA GİRİŞ VE ALBERT CAMUS İLE JEAN PAUL SARTRE'IN VAROLUŞ FELSEFESİ

1.1. VAROLUŞ İNŞASI

Varoluş sorusunun kökenine indiğimizde Sartre'a dek belirli bir filozof ya da bir akımla başladığından söz etmek pek doğru olmayacaktır. Felsefe tarihi boyunca var olma meselesi, varlığa geliş ve varoluşu anlamlandırma çabası gerek ontolojide gerekse de insan felsefesi kapsamında önemli bir yere sahiptir. Neredeyse her filozofta varoluşçuluğa dair düşünceler bulmak mümkündür. Eski Yunan düşüncesinin önde gelen filozoflarından Sokrates'in varoluşçu felsefe bağlamında değerlendirilebilir olması hiç şüphesiz ki felsefi düşüncelerinin temelini insanın nasıl yaşaması gerektiğine dair sorular sormasından ve odağının insan edimlerine yönelmiş olmasındandır. Tıpkı Sartre gibi Sokrates için de temel mesele insan problemi olmuştur. İnsanın iyiye yönelip, erdemli bir yaşam sürmesi gerekliliği düşünürün ana öğretisidir.

Orta Çağ'ın önemli filozoflarından Augustinus'un önemli eseri İtiraflarım ise düşünürün kendi yapıp etmelerini kendine nesne hâline getirip, karşısına koyduğu bir hesaplaşma defteridir. Bu anlamda değerlendirildiğinde ise bir günlükten ya da itiraflar bütününden fazlasıdır çünkü düşünür kendi inandığı tanrısına yaptığı şeylerin hesabını vermektedir bunu yaparken de aslında herkesi kendi yapıp etmeleri üzerinde de durup düşünmeye çağırmaktadır. Augustinus'un varlık hiyerarşisinin en üst noktasında da düşünceleriyle tutarlı olarak tanrı yer almaktadır ne ki düşünür de varoluş felsefesinin önemli düşünürlerinden Kierkegaard gibi inançlıdır ve felsefesi Hristiyanlık düşüncesiyle ayrılmaz biçimde bütünleşmiştir. İnsan tanrının bir yaratımı olduğu için ve kendisi de yaratıcı olmadığı için hâliyle eksik bir var olandır bu nedenle insan kendindeki eksikliği tamamlayabilmek için mutluluğa yönelmiş durumdadır ve hep onu kovalamaktadır. Sartre inançlı düşünürlerden ateist oluşuyla da farklılık gösterir bu

doğrultuda kişinin hesap vermesi gereken kişi tanrı değil yalnızca kendidir. Kişinin bütünüyle özgür olduğu dünyada, kişi yapıp etmelerinin sonucunda herhangi birine hesap vermek zorunda değildir. Bu kişiyi suç işlemeye ya da yanlış davranmaya itebilir fakat düşünürü göre itmemelidir zira insan bilinç sahibi bir varlıktır. Sorumluluk duygusu olan ve yapıp etmelerinin sonucunu düşünüp, günün sonunda bu sorumluluğu üstlenmesi gerektiğini bilerek edimde bulunacak var olandır.

“Eğer Tanrı yoksa, hiç olmazsa, ‘varoluşçu özden önce gelen’ bir varlık vardır. Bu varlık, bir kavrama göre tanımlanmazlıktan, belirlenmezden önce de vardır. Bu varlık insandır. ... İlk insan vardır; yani insan önce dünyaya gelir, var olur, ondan sonra tanımlanıp belirlenir, özünü ortaya çıkarır.” (Sartre, 2019: 39)

Benzer olarak ise Kierkegaard için de kişinin başına gelenler karşısında sergilediği tutum, kişinin başına gelen olaydan daha önemlidir. Kişinin varoluş süreci bu olaylar karşısında aldığı tavırlar doğrultusunda şekillenir. “Beni büyük yapan başıma ne geldiği değildir, benim ne yaptığımdır; hiç kimse bir insanın piyangoda en büyük ödülü kazandı diye büyük olacağını düşünmez.” (Kierkegaard, 2015: 85) Augustinus’un düşüncesinde Sartre’la benzerlik oluşturan bir nokta da her iki filozofunda davranışlarından, eylemlerinden insanı sorumlu tutmaları ve buna özellikle vurgu yapmalarıdır. İnsan nasıl ki Sartre’da kendi yapıp etmeleriyle kendini var eden bir varlıksa ve bu yapıp etmelerinin sorumluluğunu üstlenmekte onun göreviyse, Augustinus’un düşüncesine göre de insan yapıp ettiklerinin sorumluluğunu her durumda alabilmelidir.

1.2. VAROLUŞÇULUĞUN KAVRAM ANLAMAMI

Varoluşçuluk bireyin öne çıkarıldığı, bütün içinde yitip gitmemesi gerektiği düşüncesiyle şekillenen ve bireyin yapıp etmelerini, deneyimlerini esas alan bir düşüncedir. “Varoluşçuluk deyince, insanın yaşamasına yön veren ve her gerçeğin, her eylemin bir çevreyi, bir insancıl özneliği kucakladığını gösteren bir öğreti(doctrine) anlıyoruz.” (Sartre, 2019: 34-35) Kaybolmaya başlayan ve toplumun asimilasyonuna uğrayan bireyin kendini var kılma, sesini duyurma çabasıdır varoluşçuluk. Nitekim

dünya üzerinde herkesin onu ölçüt olarak yargılandığı bir ahlak sistemi yine insanlar tarafından yaratılmış, örf ve adetler milletlerce şekillendirilmiştir, kültürler topluluklarca oluşturulmuş şeylerdir ve insan tek tekleri bir araya gelerek meydana getirdikleri çeşitli sistemlerin köleleri hâline gelmişlerdir. Bireylerin kendi düşüncelerini, kendi duygularını göz ardı etmeleri beklenmekte ve genelin çıkarını, iyiliğini düşünmek durumunda bırakılmaktadırlar. Marx'ın da eleştirdiği kapitalist sistemin getirdiği korkunç donukluk ve korkunç bir makineleşmeyle birlikte insan yalnızca düşünce alanından silinmekle kalmayıp aynı zamanda işgücü olarak da değiştirilebilir bir var olan konumuna indirgenmiştir. Varoluşçu düşünürlerin karşısında durdukları düşünce de bu düşüncedir. Marx'ın terimiyle ifade etmek gerekirse insanın metalaşmasının karşısında duran ve insanın özgürlüğünün hiçbir şekilde engellenemeyeceğini savunan düşüncedir varoluşçuluk zira özgürlük dış etkenlere bağlı olarak şekillenecek bir şey değildir. Sartre ve Camus de yaşadıkları dönem üzerinden günümüzü de etkileyecek bir düşünce inşa etmişlerdir.

Günümüzde teknolojik gelişmeler doğrultusunda insanın yerini makineler daha fazla almaya başlamış ve insanı düşünmeye iten mekanizmalar da o kadar azalmıştır zira insanın yerine düşünecek bir yapay zekâ bile geliştirilmiştir. Teknolojinin bu gelişimiyle beraber birbirinden uzaklaşan ve birbirini anlamamaya başlayan, -başka-durumuna indirgenmiş insanlar yabancılaştırmanın en somut örneklerindedir. Bu bakımdan varoluşçu felsefe insanın bütünü gözetmesinin temelinde yatanın çıkar olmaması gerektiğini, bir adalet ve eşitlik duygusu yatması gerektiğini düşünür. Sartre ve Marx'ın dine bakışları da benzerlik gösterir. Her iki düşünür için de din insanın düşüncelerini ya da sorgulama yetisini engelleyen ve kişiye bir uyuşukluk halinden başka bir şey vermeyen bir çeşit afyondur. Tıpkı modern dünyada yapay zekaya sorulan fakat üzerine düşünülmemiş sorularda olduğu gibi. Sözelimi insanlar düşünceleri üzerindeki tahakkümlerini kaybetmeye başlamış ve bunu kendileri yerine düşünecek bir teknolojik gelişime bırakmışlardır. Varoluşçu düşünce kişinin düşüncelerini ve kişilerin yapıp etmelerindeki sorumlulukları üstlenmek yerine bir Tanrı inancına sığınmanın, neden olarak onu göstermelerinin bir çeşit kendinden kaçış olduğunu söylemektedir. Dünyaya atılmış durumdaki insan bütünüyle özgürdür zira bu özgürlüğü engelleyen hiçbir şey yoktur böylece kişiler her türlü eylemlerinden sorumludurlar. ‘‘Özgürdür,

“çünkü yeryüzüne geldi mi, dünyaya atıldı mı bir kez, artık bütün yaptıklarından sorumludur.” (Sartre, 2019: 46)

İnsanın varoluşunu ve varoluşunun beraberinde getirmesi beklenen imkânların gerçekleştirilmesinin her fırsatta engellendiği mekanik toplumlara destek olan mekanik sistemciliğe başkaldırımın felsefesidir varoluşçuluk. Bütünü meydana getiren her bir tekil bireydir dolayısıyla bütün esas alınırken, bireyler ikinci plana atılamazlar. Bütün kendi başına bir gerçeklik ifade etmezken, tekil bireylerin duyguları gerçektir. Bütün dediğimiz şeyin herhangi bir acı hissedebileceğinden bahsedemeyiz, o donuktur. Oysa tek tek bireyler acı çekerler, ölüm korkusuyla yaşarlar, sürekli olarak bir şeyleri sorgularlar, derinlemesine düşünüp üzülebilir yahut mutluluk duyabilirler bunlar gerçektir. Kierkegaard Korku ve Titreme’de bireyin kendini bütün içinde dışa vurmasının özgürlüğün koşulu olduğunu şöyle dile getirmiştir:

“Birey, fiziksel ve ruhsal bir varlık olarak, saklı olan, gizli kalandır. Bu durumda bireyin etik ödevi, bu gizlilikten hareketle, kendini evrenselde açığa vurmaktır. O halde kişi, gizlilikte kalmak istediği sürece, günah işler ve meydan okur (Anfechtung) ki bu döngünün içinden ancak kendini açığa vurarak sıyrılabilir.
” (Kierkegaard, 2015: 109)

Gerçek dünyada her birey birbirinden bağımsız ayrı ayrı insanlar olarak edimler gerçekleştirmekte ve düşünmektedirler. Farklı amaçları, farklı arzuları ve farklı talepleri vardır. Bütüne baktığımızda ise farklılıkların silinmeye başladığını görürüz. Frankfurt Okulu düşünürlerinden de bireyin toplum içindeki silinişini kendilerine problem olarak gören düşünürler vardır. Örneğin Horkheimer bireyin yitimini Akıl Tutulması’nda ifade etmiştir: “Bireye, doğduğu günden başlayarak, bu dünyada tek bir varolma yolu olduğu hissettirilir: Bir gün kendini gerçekleştirme umudundan vazgeçmek. Bunu da ancak öykünme yoluyla yapabilecektir.” (Horkheimer, 1947: 162) Birey toplumun kendine çizdiği varoluş yolundan gitmek zorunda bırakılmaktadır aksi takdirde kendisi uyumsuz olarak nitelendirilecek ve toplumda ötekileştirilecektir. İnsan sosyal bir varlıktır ve toplumdaki dışlanmak kişide bulantı ve kaygı yaratacaktır. İnsan tek başınalığı

istemediğinden toplumun içinde yer aldığı sürece kendisine dayatılanları ve maruz kaldığı baskıları olumlama eğilimindedir. Bir başkasının doğrusunu, kişi her ne kadar bunun yanlış olduğundan emin olsa dahi, doğru olarak görmesi gerektiği için doğru olarak kabul etmek zorunda kalır. Çoğu zaman kendi başına düşünmeye gereksinim bile duymaz ne de olsa onun yerine düşünüyormuş gibi görünen ve fikirler üreten başka mekanik toplumsal mekanizmalar vardır. Kişi var olmak istediğinde önündeki engelleri yıkmaya çabalamak yerine çoğu zaman toplumsal dayatımlara itaat etmeyi seçer.

“Toplumsal adaletsizliği –hatta kendi grupları içindeki eşitsizlikleri bile- kesin, ağırlıklı bir gerçek olarak görmeyi ve kesin gerçeklere de saygı duymayı öğrenmişlerdir. Zihinleri büsbütün farklı bir dünya hayaline ve olguların sınıflandırılmasının ötesinde bu hayalin gerçekleştirilmesini öngören kavramlara kapalıdır.” (Horkheimer, 1947, s. 169)

Varoluşçuluk düşüncesi bireylere itaat etmemeyi, kendilerini gerçekleştirmek için eylemleri gerekliliğini vurgulamaktadır. İnsan kendi yanlışlarını ve doğrularını belirleyebilecek ve aklını kendi eylemlerini ölçüp biçecek şekilde kullanabilecek ve var oluşunu bilinçli biçimde sorgulayabilecek tek var olandır.

1.3. VAROLUŞ VE DİN

Varoluşçuluk denince akla gelen ilk isim ve tezimizin büyük bir kısmını düşüncelerinin oluşturduğu Sartre için Annie Cohen-Solal yazmış olduğu düşünürün biyografisinde¹ Sartre’ın din eğitimcileri tarafından *deccal* ya da *şeytan* olarak gördüklerinden ve hatta Vassar Üniversitesi’nde hocalık yapan Alexis Klimoff’un bir mektubunda Sartre üzerine verdiği derslerin Trois-Rivières psikoposu tarafından az daha yasaklanacak olmasından bahsetmiştir. Sartre’ın tanrıyı reddedişi ve tanrının yokluğunda tüm yükü insanın omuzlarına yüklemesi şüphesiz ki bu ithamların zeminini oluşturmuştur. İnsana

¹Annie COHEN-SOLAL, *Doğumunun Yüzüncü Yıldönümünde Jean-Paul Sartre* (Ankara, Dost YAYINLARI, 2005)

verilen bu sonu olmayan özgürlük tedirgin edici görünebilmekte fakat kişinin kendini belirleme ve imkânlar arasında her zaman seçim yapabilme durumu insanın kendi özünü kurabilen tek varlık oluşunun nedenidir.

Sartre'a göre insan dünyaya fırlatılmış bir durumdadır bu noktada tanrıya hiçbir rol biçmez dolayısıyla varlığından söz edilemez. İnsan tavırlarından, eylemlerinden yalnızca kendi sorumludur dolayısıyla bir özü yahut herhangi başka bir varlığı günah keçisi belirleme imkânı elinden tamamen alınmıştır. Sartre'ın felsefesinin kötümser olarak nitelendirilmesinin nedenlerinden biri de sorumluluğun her konuda ve her anda tamamen insana yükleyişindedir. Kişinin sahip olması gereken bu sorumluluk duygusu varoluşunu kamçılar niteliktedir ve karakter gelişimine etkisi yadsınamaz.

“İnsan var olur önce. Bir geleceğe doğru atılan ve bu atılışın bilincine varan bir varlık olarak ortaya çıkar. Bir yosun, bir karnabahar ya da çürümüş bir nesne değildir o; öznel olarak kendini yaşayan bir tasarıdır. Bu tasarıdan önce anlaşılacak hiçbir şey yoktur. Gökyüzünde hiçbir şey anlaşılmaz ondan önce. İnsan, nasıl olmayı tasarladıysa öyle olacaktır. Olmak isteyeceği şey değil, tasarlayacağı şey yani.” (Sartre, 2019: 40)

Sartre'ın ve varoluşçuluğun en temel kavramlarından biri de seçim kavramıdır. İnsan yaptığı seçimin hemen ardından bunun sorumluluğunu da kabul etmiş olur. Örneğin kişi yalan söylemeyi seçer, kimse boğazına bir bıçak dayayıp yalan söylemesini sağlamış olmaz eğer ki durum böyleyse bile bu durumda yine de insan kendi seçimi doğrultusunda bunu kendi seçimiyle gerçekleştirmektedir. Kişi seçimde bulunduğu takdirde kendi üzerinden başkalarını da seçmiş olur. Bir şeyin yapılabilirliği olumlandığında bu herkes için olumlanmış olur. Yalan söylemek seçildiğinde bu yalan söylemenin sorunsuz bir davranış olduğunu herkes için genel geçer kılmaktadır. İnsanın kendini seçmesi diğer herkesi de seçmesi anlamına gelir. İnsan kendi kaderini kendi yaratmaktadır. Hayatı bir tuvale benzemektedir ve insan yapıp etmeleriyle o tuvali boyamakta, orayı biçimlendirmekte ve geliştirmektedir. İnsan bu şekilde kendi kendini meydana getirir. Sartre'ın verdiği bir örnekle kişi evlenmeyi ve çocuk sahibi olup bir

aile kurmayı seçebilir. Bu yaşantıyı sürdürürken herkese de bunun iyi ve yapılması gereken bir şey olduğunu ilan etmiş olur. Kişi kendi yaşantısını seçerken aslında kendi üzerinden başkalarını da seçmiş olur. Kişinin eylemlerini düzenleyecek bir mekanizma söz konusu değildir ancak varoluşçuluğa göre kişi eylemlerini seçerken bunun herkes için genel geçer bir durum olacağını bilerek bu seçimi gerçekleştirmeli ve yaşamını inşa etmelidir.

1.4. SARTRE: BULANTI VE VAROLUŞ

Kişiler seçimler yapıp kendi varoluşlarını meydana getirirken beraberinde başkaları için de bunu seçmiş olmaktadır. Başkası için de yapılan bu seçim beraberinde büyük bir sorumluluğu getirmektedir. Sorumluluk hissi de kişiyi ansızın yakalayan bulantı hissini ortaya çıkmasına sebep olur. Kişi bu hisle yüzleşip bir seçim yapmalı, eyleme geçmelidir. İnsanlar yaşadıkları olanaklar dünyasında karşılıklarına çıkan her durum karşısında seçim yapmak zorundadırlar. Bulantı duygusu hem bu seçimin sorumluluğunda kendini göstermekte, hem de kişiyi bu seçme eylemine itmektir. ‘Sorumlulukları olan herkes bilir bu bulantıyı. Nitekim bir saldırının sorumluluğunu yüklenen bir komutan, nice insanı ölüme atmanın sorumluluğunu da yüklenmiş olur. Üstelik bu sorumluluğu kendisi seçer.’ (Sartre, 2019: 44) Kişi bu sorumluluk duygusunu kendi benliğinde bulantı dışavurumuyla hissetmektedir. Bu his insana ağır geldiğinden kişi bu histen kurtulmak için düşünmekten kaçır, farklı maskelerle bu hissi yok saymaya çalışır. Bu çaba bir gün elbette yetersiz kalacak ve bunaltı kişiyi yakasından tutup yakalayacaktır. Romanda Roquentin hayatının herhangi bir anında kendisini yakalayan bu bulantı hissinden kaçmaya çalışmakta ama günün sonunda kendini bir seçim yapmak zorunda kalmaktadır. Roquentin bir başkasının varlığını hissettiğinde, karşı karşıya geldiğinde kendisine ne içileceği sorulduğunda bile içini bulantı hissini kapladığından bahsetmektedir. Bir başkası kendi varlık alanına dahil olmaktadır artık ve ona bir soru yöneltmiştir. Ne içmek istediğini sormuş ve kendisini cevap vermeye itmiştir. O an içini kaplayan bulantı hissini devamında da kendisini bırakmadığını söylemektedir. Sartre Bulantı romanında bulantı hissini nasıl kişiyi ansızın yakaladığını şöyle betimlemektedir:

“İşler kötü, hem de çok kötü: Pislik, bulantı içimi doldurmuş. Bir yenilik var bu kez. Kahvede yakaladı beni bugüne kadar kahveler tek sığınağımdı. İnsanla dolup taştıkları, aydınlık oldukları için. Onları da kaybettim. Odamda, dört yanımdan çevrildiğim zaman nereye gideceğimi bilemeyeceğim artık.” (Sartre, 2016: 38)

Roquentin, Bay Fasquelle’i her zaman aynı saatte aşağı indiğini ancak o gün rahatsızlandığı için aşağı inmediğini öğrendiğinde kişinin ölmüş olup olmayabileceğini düşünmeye başlamaktadır. Yukarı çıkıp onu kontrol etme isteğine karşın ölmüş olabileceği ve dolayısıyla karşılaşabileceği görüntü karşısında da bir endişe duymaktadır. Bu herkesin karşılaşabileceği bir ikilik durumu Roquentin’in içini bulantı duygusunun kaplamasına sebep olur zira seçim yapmakta özgürdür. Odasına gidip Bay Fasquelle’i kontrol etmek için yukarı çıkabilir ancak kişinin cansız bedenini görebilecek ya da hayatına hiçbir şey olmamış gibi devam edebilecektir. Her seçim kişiye bir şey kazandırırken bir şeyi de kaybettirmektedir seçimin bulantı veren doğası da buradan gelmektedir. “Bay Fasquelle hâlâ uyuyordu. Ya da başımın üzerinde cansız yatmaktaydı. Sisli bir sabah yatağında ölü bulundu... İkinci başlık da şu olur: Hiçbir şeyden haberi olmayan müşteriler kahvede yiyip içiyorlardı...” (Sartre, 2016: 115) Roquentin yukarı çıkıp adamı kontrol etmeyi değil, hayatına kaldığı yerden devam etmeyi seçmiştir. Bu seçim beraberinde bulantı hissini getirmiş ve kitap okumaya yoğunlaşmayı denemesine rağmen kendini Bay Fasquelle’i düşünürken bulmaktadır. Her seçim beraberinde gelecek bulantı hissini kabul etmeyi gerektirmektedir fakat Roquentin bu seçimin getirdiği bulantı hissini maskeleyemeye çalışsa da başarılı olamaz. Yukarı çıkıp Bay Fasquelle’i kontrol etmeyi seçmiş olsaydı karşılaşacağı görüntü kendisini dehşete düşürebilirdi fakat bunu yapmamayı ve yok saymayı seçtiği durumda da içini kaplayan o bulantı hissinden kurtulmayı başaramamıştır.

“Bazı bazı sokağa inmek gerekiyordu; söz gelişi işe gitmek için. Boğuluyordum. İnsanlarla düzayak bir yerde birlikte olunca onları karınca yerine koymak çok güçtür. Değerler. Bir kez, sokakta ölmüş bir herif gördüm. Kendi kendime, ‘‘Bir şey değil,

yeni boyanmış bir resimden daha fazla heyecan verici değil. Burnunu kırmızıya boyamışlar işte, o kadar,” diyordum. Ama beni bacaklarımdan ve ensemden yakalayan pis bir ağrı duydum, bayıldım.” (Sartre, 2022: 74)

1.5. CAMUS: YABANCI VE VAROLUŞ

Yabancı romanında ana karakter olan Mersault'un yaşadıkları ve bu yaşananlar karşısındaki tepkileriyle Camus'nün absürt felsefesini ve varoluşa ilişkin düşüncelerini betimlemektedir. Mersault annesini kaybetmiş ve böyle bir olay karşısında hiçbir tepki vermemeyi seçmiş bir karakterdir. Gündoğan'a göre Mersault sıradan ve herkes gibi olan birisi değildir. Nitekim güneş yüzünden bir insanı öldürebilecek garip davranışları olan birisidir. O dünyaya, değerlere yabancıdır.²

Arkadaşlarıyla kumsala gittiğinde fellahlardan birine ateş etmiştir. Ateş etmek de bir seçenektir, ateş etmemek de. Mersault bu iki olanaktan ateş etmeyi seçmiştir. Mersault için her geçen gün bir diğerinin aynısıdır ve günler bu şekilde ölünceye dek devam edecektir. Monoton bir akışla hayatına devam eden Mersault absürdü tecrübe eden ancak bunun farkına varmayan bir karakterdir. Yaşadığı olaylar önemlidir; annesini kaybetmesi, birini güneşin kavurucu sıcaklığı yüzünden öldürmesi ve idam cezasına çarptırılması. Bütün bu durumlar karşısında Mersault her şey normalmiş gibi davranmaktadır. Onun için Annesinin ölmesi ya da ölmemesi, Mersault'un idam cezasına çarptırılıp yaşamına son verilmesi ya da verilmemesi, bir başkasını öldürmesi ya da öldürmemesi. Mersault toplumun değer yargılarına ya da ahlak normlarına uymayan uyumsuz bir karakterdir. Mahkemeye çıkarıldığında da yargılanışı annesinin ölümünden sonra yaşamına kaldığı yerden devam edip, toplumun kendisinden vermesini beklediği tepkileri vermemesi ekseninde şekillenmektedir. İdam cezasına çarptırılmak bir insan için yıkıcı olabilecek bir yaptırımken, Mersault'un bu duruma ilişkin

² Gündoğan, 1997: 23.

düşünceleri absürdü yaşadığının göstergelerindedir. Sevgilisi kendisine evliliği sorduğunda yine evlenmenin ya da evlenmenin onun için bir anlamı olmadığını söyleyerek, önemli bir kararı önemsiz indirgemiş ve absürt bir yanıt vermiştir:

“Ne yapalım,” diyordum, “ölmem kaçınılmazmış!”
Başkalarından önce ölecektim, su götürür yanı yoktu bunun. Ama herkes bilir ki, hayat yaşamaya değmez. Aslına bakarsanız, insan ha otuzunda ölmüş ha yetmişinde, pek önemli değildi. Çünkü, her iki hâlde de, pek doğal ki, başka erkekler de, başka kadınlar da yaşayacaklardı, hem de binlerce yıl.” (Camus, 2010: 104)

Mersault seçimler yaparken hayatın anlamsızlığının ve boşluğunun farkındadır ve içinde yaşadığı topluma yabancısıdır. Yaşadığı toplum içinde karşılaştığı olanaklar karşısında seçimler yapmak zorundadır. Mersault ölüm gerçeğiyle yüz yüze kaldığında yaşamın ve dünyanın absürtlüğüne karşı bir eylem gerçekleştirilmemektedir. Varoluşunun temelinde yatan absürt hissini kabul edip, eylemsiz kalmayı seçmiştir. Var olan düzeni kabul etmiştir. “Yaşadığımız sürece bütün yapıp ettiklerimiz bir gün ölümle birlikte yok olacağına göre şunu veya bunu yapmamızın ya da yapmamamızın ne önemi olabilirdi?” (Gündoğan, 1997:2)

2. BÖLÜM

JEAN PAUL SARTRE

Duvar romanında Steinbock, Ibbieta ve Mirbal idam cezasına çarptırılan mahkumlardır. Üçü de ölüm korkusunu yaşamakta fakat farklı şekillerde dışa vurmaktadırlar. Karakterlerden biri dostu yerine ölümü göze almıştır. Yaşamın bir anlamı olmadığını bilen ve bunun farkındalığına ölüm düşüncesiyle burun buruna geldiğinde varan karakter, dostunun yerine geçmeyi seçmiştir. Nitekim kişi Sartre'a göre her eyleminde özgürdür. İsteddiği gibi eyleyebilir, istediği seçimleri dilediğince gerçekleştirebilir ve bütün bunlardan da yalnızca kendisi sorumludur. Her seçim beraberinde sorumluluklar getirir ve kişi bu sorumlulukları kabullenmek zorundadır. Dünyaya öylece atılmış, bırakılmış insan kendi varoluşunu gerçekleştirirken seçimler yapıp bu seçimlerin getirdiklerini de omuzlamayı bilmelidirler. Ibbieta Gris'i ele verebilecekken ölüm cezasına çarptırılma pahasına bu yolu seçmeyi göze almıştır. Bu seçiminin Gris'ye verdiği değerle ilgili olduğunu söylemektedir zira kişilerin yaşamlarının birbirlerinden daha üstün bir anlamı ya da değeri yoktur. Bütün insanlar Ibbieta için aynıdır fakat Gris onun dostu olarak gördüğü bir kimsedir ve onun için korkmasına rağmen ölümü göze almıştır. Bunu yapmayı seçmektense dostunu ifşalamayı da seçebilir ve ölümle erkenden yüzleşmek zorunda kalmayabilirdi ama yaşamın anlamsızlığının ve her günün bir değerinin aynısı olduğunun farkına varan Ibbieta herhangi bir insanın, kendi de dahil, ölmesinin bir anlamı olmayacağını farkındadır. İnsanlar da Sartre'a göre yaşamları boyunca büyük ya da küçük seçimleri yapar ve bu seçimle beraber içinde oluşmaya başlayan bulantı duygusunu ve kaygıyı baskılamaya çalışır. Bulantı hissi de kişileri yakaladığında kişiler bu seçimle yalnız kendilerini değil, herkesi de seçtiklerinin farkına varırlar. Sartre bu seçimi şöyle ifade eder:

“Bağlanan ve yalnızca olmak istediği kimseyi değil, bir yasa

koyucu olarak bütün insanlığı seçen kişi, o derin ve tümel (külli) sorumluluk duygusundan kurtulamaz. Doğrusu, birçoğu bu sıkıntıyı (bu iç daralmasını, bu bungenluğu, bu boğuncu) yaşayamazlar. ... Sanki bütün insanlık gözlerini yaptığım şeye dikmiştir; ona göre davranmakta, ona göre kendini düzenlemektedir. Üstelik yalnızca bana değil, herkese de böyle görünür bu. (Sartre, 2019: 42-43)

İnsan özgür bir var olandır. Hiçbir yerde hiçbir etkilenime bağımlı değildir. Kendini seçerken başkalarını da beraberinde seçer. Özgürlüğe mahkumdur çünkü hiçbir yapıp etmesini bir Tanrı olgusuna ya da başka bir var olana yıkamaz. Sorumluluk kendisine aittir. Varlık ve Hiçlik’de Sartre bu iç daralmasına örnek olarak baş dönmesini gösterir. Baş dönmesi ortaya korkuyla beraber çıkan bir durumdur. Sartre’ın verdiği örnekle kişi bir uçuruma yaklaştığı takdirde uçurumdan düşeceği durumu zihninde tasarlayabilir ve kendisine verebileceği zararı önceden düşünebilir. Önemli olan nokta ise bu uçurumdan düşebilecek olmasının da düşmeyecek olmasının da kişinin kendi imkanları dahilinde olmasıdır.

Uçuruma yaklaşan insan olabilecek durumları tasavvur ettiğinde korku hisseder, bu hisle beraber bir baş dönmesi yaşar. İç daralması diye adlandırdığımız şey, tastamam, olmamak kipinde kendi kendinin geleceği olmanın bilincidir. Ve hâl olarak dehşeti güçlendirme etkisi yaratan şey, gerekçe olarak dehşetin hiçlenmesinin karşı kefesinde de daha başka davranışların (özellikle de kendini uçuruma atma davranışının) benim için mümkün olanlar şeklinde belirmesidir. Eğer hiçbir şey beni hayatımı kurtarmaya zorlamazsa, kendimi boşluğa atmamı da hiçbir şey engellemez. Kesin davranış, benim henüz olmadığım bir benden yayılacaktır. Dolayısıyla henüz olmadığım benim, olduğum bene bağılı olmayışı kadar, olduğum ben de henüz olmadığım bene kendinde bağımlıdır. Ve baş dönmesi bu bağımlılığın kavranışı olarak belirmektedir. (Sartre, 2021: 77)

Uçurumdan düşebilme imkânı gibi çevresel faktörler kişinin elinde olmayan dış etkenlerdir dolayısıyla kişi bu etkenler karşısında edilgin bir konumdadır. Uçurumdan uzak durmayı tercih etmek ya da uçuruma doğru ilerlemek gibi davranışlarda ise kişi etkin konumdadır. Dış tehlikeler karşısında kendi davranışlarını özgürce belirleyebilir ve kendi korunma mekanizmalarını etkinleştirebilir.

2.1. Bilinç, Kendi İçin ve Kendinde Varlık

Sartre için kendinde varlık ile kastedilen nesnelere ve şeylere iken, kendi için varlık ile kastedilen bilinçli özne yani bireydir. Varoluşçuluğun temelinde yatan şey insan doğası adı verilebilecek bir şeye sahip olunmadığıdır. İnsan en başta, her türlü eylemden önce aslında bir hiçliktir. Bir şeyler yapmak için bir atılımda bulunması, seçimler yapması ve kararlar alması gerekmektedir. Bu şekilde kendini var edebilir.

“Kendi, öznenin içkinliğinde, kendisiyle münasebetindeki ideal bir mesafeyi temsil eder, bir çeşit kendi kendisiyle örtüşmedir, özdeşliği birlik olarak ortaya koyarken bir yandan da özdeşlikten sıyrılmalıdır, kısacası, çeşitlilik izi taşımaksızın mutlak tutarlılık olarak özdeşlik ve bir çokluğun sentezi olarak birlik arasında, durmadan oynak bir dengede olmaktır. İşte bu, kendine mevcut olma adını vereceğimiz şeydir. Bilincin ontolojik temeli olarak kendisi-için’in varlık yasası, kendine mevcut olma biçiminde kendisi olmaktır.” (Sartre, 2021: 129)

Kendinde varlık için söyleyebileceğimiz tek şey sadece var olduğudur. İçinde bir boşluk yoktur ve hatta bir tamlık halidir. Kendinde varlık bir olanak halinde de değildir dolayısıyla herhangi bir zamansallığa da dahil değildir. Hiçliğin dahil olduğu kısım kendi için varlık kısmıdır ancak bu alana dahil olabilmektedir hiçlik. Bir olanak halinde olma durumundan da ancak ve ancak kendi için varlıkta söz edilebilir.

Kendinde-varlık kendi-için hâlinde kaybolmak için vardır. Kısacası, varlık vardır, olmaktan başkaca olamaz. Ama varlığın kendine has imkanı -hiçleme edimiyle açılan imkan-, kendini hiçleyen kurban edici edimle bilinç olarak kendinin temeli olmaktır; kendi-için, kendini bilinç olarak temellendirmek üzere kendinde olarak kaybolup giden kendindedir. Böylece bilinç, bilinç-olmasını kendi kendisinden sağlar ve kendi kendisinin hiçlenmesi olduğu ölçüde ancak kendine gönderme yapılabilir, ama bilinç hâlinde hiçleşen şey, bilincin temeli olduğu söylenemeyecek olan olumsal kendindedir. Kendinde, hiçbir şeyi temellendiremez; kendi kendisini temellendirse bile, bunu ancak kendine kendi-için olma özelliğini katarak yapar. Kendinde ancak artık kendinde olmadığı ölçüde kendi kendisinin temelidir; ve burada her türlü temelin kökeniyle karşı karşıya geliriz. Kendinde-varlık, kendisinin de başka varlıkların da temeli olamıyorsa, o takdirde genel olarak temel, dünyaya kendi-için aracılığıyla gelecektir. Kendi-için, hiçleştirilmiş kendinde olarak kendisini temellendirmekle kalmaz, kendisiyle birlikte temel de ilk kez ortaya çıkar. (Sartre, 2021: 134-135)

Kendisi için varlık için kendinde varlığın yokluğudur denilebilir. Henüz bir tamamlanmamışlık durumundan da ancak kendisi için varlıkta söz edilebilir. Dolayısıyla kendi için varlık dünyaya beraberinde hiçliği de getirmektedir. Şey olduğu durumdan henüz olmamış olduğu şeye doğru atılım gerçekleştirir ki bu henüz olmama durumu bir hiçlik durumudur. Her birimiz için gelecek henüz gerçekleşmemiş bir şeydir ancak bir gün gelecektir. Sartre için bize doğru gelen bu gelecek karşısında biz de geleceğe doğru atılırız. İnsanın varoluşu bu noktada kendi kendini bir çeşit kurma, yaratma süreci olarak karşımıza çıkmaktadır bunu temellendirdiğimiz nokta ise düşünürün felsefesinde varoluşun özden önce geldiği düşüncesidir. ‘Kendisi için varlık’, ‘Kendinde varlık’ olmadan olamaz. Nasıl formsuz bir renk var olamazsa, tınlaması ve yüksekliği olmadan bir ses de var olamaz. Burada sesin tınlaması ve yüksekliği

‘Kendinde varlık’, renk ile ses de ‘Kendisi için varlık’tır. ‘Hiç’in bilinci olan bir bilinç mutlak bir hiçtir; başka bir deyişle, ‘yokluğun’ bilinci saltık bir yokluk olmaktadır. 3 Kendinde varlığı tam olarak bildiğimizi söylemek doğru olmaz zira biz onu belirli tecrübelerle hissederiz. Bir tür sıkıntı veya bulantı yoluyla kendinde varlık bize kendini açmaktadır. Onu ancak bu şekilde hissedebiliriz çünkü o dışarıda değildir ve ona bu şekilde ulaşmanın haliyle imkânı yoktur. Algılarımız ve fiziksel varoluşumuz bir araya geldiğinde bu şekilde bir deneyime sahip oluruz. Sartre için insanın öncelikle bu sancılı süreçleri kabullenmesi gerekir. Varoluş süreci sıkıntılarla dolu, bulantıların eksik olmadığı ve oldukça zor bir süreçtir. Sartre her insanın bu süreçle baş edebileceğini düşünmez, sıkıntıları kabullenmek ve kendini gerçekleştirmek herkesin başarabileceği bir şey değildir. Sartre’ın felsefesinin en önemli noktalarından biri de tekilliğe verdiği önemin genelin önüne geçmesidir. Tarih boyunca filozofların, bilhassa sistemci filozofların odağında genel ve toplum yatarken düşünür kişiye ve kişinin kendi öznel kendini gerçekleştirme, kendi ‘varoluşma’ sürecine vurgu yapmaktadır. İnsanın ne olduğuna karar verebilme durumu tüm sorumluluğunu insana yüklerken yine de insana dair umutlu bir tavır takınmaktadır.

2.2. ÖZGÜR İRADE VE SORUMLULUK

Sartre da özgürlük düşüncesini soruşturan çok sayıdaki düşünürden biridir ve hatta Sartre için insanın özgürlüğe mahkûmdur. Acaba insan varlığı ile ilgili yokluğu ortaya çıkaran nedir? Yanıt: Özgürlük. Burada sözü geçen özgürlük insanın yapısına, onun doğasına bağlı bir özellik değil, insan yapısının kendisidir. İnsanın varlığı ile özgürlüğü arasında hiçbir fark yoktur.⁴ İnsanlar seçimler yaparak kendilerini var ederken bu seçimlerinden sorumludurlar ve yükümlülüğü üstlenmekle görevlidirler. İnsan varoluşurken bir şey olmayı seçer ve o şey olur. Sartre bu varoluşma aşamasında bir başkasını suçlamayı, herhangi başka bir şeye sorumluluk yüklemeyi kabul etmez. Bir şey yapmak da yapmamak da insanın kendi elindedir ve bu yüzden başka bir şeyi bu seçimden ve sonuçlarından sorumlu tutmak olanaksızdır.

³ Nejat Bozkurt. (1975). s. 139

⁴ Nejat Bozkurt. (1975). s. 143

İnsan seçim yapmadan kendini varoluşturamayacağından bu seçim kişi için zorunludur. İnsanın özgür bir varlık olabilmesi için de seçim yaptığında bunu bilinçli olarak yapması gerekmektedir aksi takdirde başkasının yönlendirmesi, dış bir etken söz konusu olduğunda kişinin bilinçli bir seçim yapması mümkün değildir ve bu durumda insan özgür olamaz. İnsan, kendini yarattığı için bütün sorumluluğu yüklenir. İnsanın bu sorumluluğu duyması bulantının duyulmasıdır. Ancak, bu bulantı insanı eylemden ayırmaz, tersine eyleme zorlar. Varoluşçuluk, nesnel varlığı insansal varlığa, insansal varlığı kişisel varlığa, kişisel varlığı da kişisel düşünceye indirgemekte ve idealizme ulaşmaktadır.⁵

İnsan bir seçim yaptığında yalnızca kendini varoluşturmakla kalmaz aynı zamanda da başkalarını seçer. Bu insanı bir benmerkezcilikten de kurtarmaktadır aslında zira bir seçim yapıldığında bu seçimin sonucu sorumluluğunu kendisi yüklenmek durumunda olsa dahi yalnızca kendisini değil başkalarını da etkilemektedir. İnsan eyleirken, bir seçimde bulunurken bunu herkes için de olumlamaktadır düşünürü göre. Sözelimi hırsızlık yapmak bir seçim olabilir her ne denli zor durumda olunursa olunsun, kişi hırsızlık yaptığı takdirde bunu herkes için genel geçer bir doğru olarak kabul etmiş olacaktır. Bu eylemi gerçekleştirmek demek herkesin hırsızlık yapabileceğini de söylemektir. İnsan bu sebepten ötürü seçimlerini yaparken bütün bir dünyayı da seçtiğinin farkına varmalıdır, tüm insanlığı kapsama yetkisine sahip olduğunun bilincinde olmalı ve buna göre düşünüp taşınarak seçimler yapmalıdır. Bütün insanlara karşı sahip olunan bu sorumluluk kaçınılmaz olarak bulantıya dönüşecektir ve insanın içinde bir iç bunaltısı, iç sıkıntısı olarak sürekli beraberinde gelecektir. İnsan özgür olmak istiyorsa öncelikle bilinç sahibi olmalı ve seçimlerini bilinçli olarak yapmalıdır. İnsan kendini bir anda içine atılmış vaziyette bulunduğu dünyada seçimler yaparak varoluşacaktır. İnsan ilk aşamada henüz bir şey değildir ve her seçimi onu henüz olmadığı şeye sıçratacaktır. Bu sıçrama ve atılımlar varoluşma sürecine katkı sağlayacak ve neyi seçerse o olma sürecini gerçekleştirecektir. Bu varoluşma süreci hiçbir zaman tamamlanmayacaktır zira insan varoluşma süreci bitmeyen,

⁵ Hamdi Yasaman, “Sartre’da Özgürlük”, İstanbul Üniversitesi Hukuk Fakültesi Mecmuası, C.42, S.1-4, İstanbul 1976, s. 523.

tamamlanmamış bir varlıktır.

2.3. BULANTI VE VAROLUŞ

Düşünüre göre herhangi bir insan doğası düşünülemediğinden yahut yaratıcı bir tanrı veya bir determinizmden bahsedilemeyeceğinden kişi bu anlamda dünyada tek başına bulunmaktadır. Hiçbir şey tarafından yaratılmamış olan bu varlık hayatın anlamsızlığının, saçmalığının farkına vardığı takdirde bir bulantı, iç sıkıntısı ya da bir iç daralmasıyla karşı karşıya kalacaktır. Bir tanrı olmayışı insanın zorunlulukla özgür olduğu anlamına gelse de yine de insanın öncelikle bir kez hissetmeye başladığında içinde ilelebet hissedeceği bulantıyı kabullenmesi gerekir. Bu karşılaşmayı kaçınılmaz olarak yaşamalıdır özgürlüğüne kavuşmak isteyen insan. İnsan tanrı olmayışını, bir şey tarafından yaratılmadığını ve dünyaya atılmış olduğunun farkına vardığında varoluşmaya başlar ve bu insanın omuzlarına çok ağır bir yüklemektir aynı zamanda. İnsan bu farkındalıkla beraber sonu gelmeyen bir bulantı yaşamaya başlar ve bunu savuşturma çabası nafi değildir zira bu bulantı kişiyi bırakmayacaktır. Varoluşma sürecinin ayrılmaz bir parçasıdır bulantı. Bütün insanlığın sorumluluğunu yaptığı seçimlerle üstlenen insan bu sorumluluğun büyüklüğünün farkına vardığında bir karamsarlığa kapılır. Sartre'a göre, bulantı, bizi çok sayıda olanakla karşı karşıya getirir. İnsan bu olanaklardan birini seçince, sadece seçtiği için bir değer kazanır. Yani bulantı bizi eylemden ayıran bir perde değildir. Tersine bizi eylemle birleştiren, harekete götüren bir olaydır.⁶ Bulantı duygusundan kurtulmaya çalışan insan bunun bir sonu olmadığını da farkına varacaktır ancak ilk aşamada bulantıdan kurtulma girişimi harekete geçmesini sağlayacaktır her ne kadar bir işe yaramayacak olsa da. İnsan için bulantı süreci varoluşma süreciyle senkronize olarak başlar, varoluşma beraberinde zorunlu olarak bulantıyı getirecektir. Bulantıdan uzaklaşmaya çalışmak ise bulantının yoğunluğunun artmasına sebep olmaktan başka bir şeye yaramayacaktır.

⁶ Vedat Çelebi, *Jean Paul Sartre'nin Varoluşçuluk Düşüncesi*, Beytulhikme An International Journal of Philosophy, Nevşehir, Aralık 2014, C. 4, s. 72.

2.4. Kendini Aldatma ve Yalan

Sartre'a göre kişi kendine karşı olumsuz tavırlar alabilen bir varlıktır. "Bilinç, varlığı içinde varlığının hiçliğinin bilinci olan bir varlıktır." (Sartre, 2011: 93) Kişi geleceğe yönelik şeyleri olumsuz olarak kavrayabilir. Düşünürün kendi verdiği örnek yasak örneğidir. Yasak kişi için olumsuz bir şeydir ve bir şey yasak olduğu andan itibaren kişi bunu olumsuzluk olarak göz önünde bulundurur. Kendini aldatma ve yalan birbirlerine benzer şeyler gibi algılandıkları da birbirlerinden farklı şeylerdir. Kişi yalan söz konusu olduğunda bir olumsuzlama bilincine sahiptir nitekim yalan bir olumsuz bir tutumdur. Sartre'a göre bu olumsuzlama bilinci kendisine yönelik bir bilinç değil sadece aşkın olana yönelik bir bilinçtir. Kişinin yalan söyleyebilmesi için yalanın doğası gereği saklamak istediği hakikati bütünüyle biliyor olması gerekir zira kişi bilmediği bir konuya ilişkin yalan söyleyemez. Şayet kişi kendi bildiğini düşündüğü şey hakkında yanılıyorsa bu yalan olmaz. Kişi bilmediği bir konuya ilişkin yalan söyleyemez. Bu kişiye olsa olsa yanılığın içindeki biri olduğu söylenebilir.

"Yalan söyleyen kişinin kişiliği aşkındır zira var değildir. Yalan söyleyen kişi olmadığı biri gibi davranır, olmadığı birini taklit eder ve aslında var değildir. Kendini aldatmayı benimsemiş olan kişi için, hoş gitmeyen bir hakikati gizlemek ya da hoş giden bir hatayı doğru gibi sunmak söz konusudur elbette. Dolayısıyla görünürde kendini aldatma da yalanın yapısına sahiptir. Ancak kendini aldatırken hakikati bizzat kendimden gizliyor olmam her şeyi değiştirir. Nitekim aldatan ile aldatılan ikiliği burada yoktur. Tersine, kendini aldatma özü gereği bir bilinç birliği gerektirir." (Sartre, 2011: 95)

2.5. Varoluşçuluğa Yöneltilen Eleştiriler

Varoluşçuluk felsefesinde insan dünyaya öylece atılmış bir varlıktır ve bir tanrı söz konusu olmadığından insan öteki bir dünyada bir yaratıcıya hesap vermek zorunda değildir. Bir öteki dünya anlayışının kabul edilmeyişi beraberinde cennet ve cehennem

düşüncelerini tasavvur etmeyi de engellemektedir. Filozofa yöneltilen eleştirilerin biri de felsefesinin bir değersizleştirme felsefesi olup olmadığıdır. Varoluşçuluk düşüncesinde her şey değersizleştirilmez aksine saçma olan şeylerin anlamsızlığı, saçmalığı fark edilir yine de kişi yaşamını sürdürmeye devam eder. Sartre hayatta hiçbir şeyin değerinin olmadığını, kişinin kendi yaşamına son vermesi gerektiğini öğütlememektedir.

Seçimlerin tüm insanlığı göz önünde bulundurularak yapılması gerekliliğini, başkalarına karşı bir sorumluluğumuz olduğunu ve seçimlerimizle herkesi belirlediğimizi göstermektedir. Varoluş felsefesinin bir bencilliğe sürüklediğini tam olarak bu nokta itibarıyla söylemek imkansızdır. Biz yaşamazdan önce, yaşam bir şey değildir; onu bir anlam kazandırmak ancak bize bağlıdır; yaşamı anlamlı kılan biz insanlarız, değer denilen şey de yaşana verilen bu anlamdan başka bir şey değildir. ⁷ Varoluşçuluk insanların hiçbir değere itimat etmemesi gerektiği gibi düşünceleri salık vermez. Varoluşçuluk düşüncesinde kişi içinde bulunduğu topluma karşı birtakım sorumlulukları olduğunun farkına varmalıdır ve bu yüzden aslında kendisi için yaşamakla beraber başkalarının da farkında olup onları da belirleyecek şekilde eylemeye başlar. Sartre'a göre insan dünyaya fırlatılmış durumda da olsa bu fırlatıldığı dünyada yine de hem kendine karşı hem de başkalarına karşı sorumlulukları vardır. "Varoluş insanın sınırlanmadığı bir doluluktur." (Sartre, 2016: 199)

Kişi özgürlüğe mahkumdur zira onu çekip çevirecek, eyleyişini düzenleyecek herhangi bir yasa koyucu ya da bir tanrı yoktur. Sonsuz özgürlük içinde insan yaprak misali savrulmaktansa bir yerde durup kendini en baştan inşa edecektir. Ki bu insanın özü gereği eksik bir varlık olduğunu yani beraberinde hiçliği getiren bir varlık olduğunu da göstermektedir. Hâl böyleyken kişinin tamamen bir değersizlik alanı içinde olması mümkün değildir ne de olsa insan sosyal bir varlıktır ve başka insanlarla zorunlu olarak iletişim hâlinindedir. Sosyal varoluşunun gerektirdiği hâliyle de kişinin belirlediği bazı doğrular ya da yanlışlar ve inandığı şeyler mevcuttur. Sözgelimi varoluşçuluk insanın aslında kendi değerlerine oldukça geniş bir alan sağlamaktadır zira kişi kendini var

⁷ Nejat Bozkurt. (1975). s. 160

ettiği bu süreçte kendine yaptığı eklemelerle yani kendi tercihleriyle aslında değerlerini de somut biçimde yansıtmaktadır.

Varoluşçuluk düşüncesi temel olarak insanı eyleme itmektir. Dünyaya atılmış, hiçliği beraberinde getiren insan durağan bir yaşam süremez. Kendi istesin ya da istemesin eylemek durumundadır zira yaşamını devam ettiren her canlı bir şeyler yapar. Örneğin saldırıya giden bir komutanın sorumluluğu oldukça fazladır, emrindeki askerler onun sorumluluğu altındadır, dolayısıyla alacağı kararlar yalnızca kendisini bağlamamakta askerlerini de doğrudan etkilemektedir. Bunun farkında olan komutan elbette iç daralması yaşayacaktır; ama bu onda eylemsizlik hali değil, aksine tam bir eylem halinde olmaya, daha temkinli kararlar almaya itecektir.⁸ Sosyal bir varlık olarak insanın hayatta karşılaştığı durumlar karşısında seçim yapması elbette ki zorunludur. Bu seçim olgusu hayatın her anında karşımıza çıkmaktadır.

Sartre'ın düşüncesi kimi noktalarda insanı zorlasa da önerdiği şey eylemsizlik değildir. Biri hırsızlık yapmayı seçebilir eğer bunu seçerse kendisinin bir hırsız olduğunu ve yanlış bir şey yaptığını kabul etmesi gerekir. Çünkü insan eylem ederken her zaman başkalarını da belirlemektedir. Hırsızlık yapan kişi aslında tüm dünyaya çıkıp hırsızlığın iyi bir şey olduğunu söylemektedir bu yüzden seçimlerinde kişileri hassas olmaya çağırır varoluşçuluk felsefesi. Herhangi bir durum karşısında bir eylemsizlik sergilemek bir seçim yapmamak anlamına geleceğinden kişinin kendini ileri taşıması ya da var edebilmesi tamamen olanaksızdır. "Korkak, kendi kendini korkak yapar, kahramansa kendi kendini kahraman. Korkak ya da kahraman olmak insanın elindedir. Nitekim korkak her zaman korkaklıktan kurtulabilir, kahraman her zaman kahramanlıktan çıkabilir." (Sartre, 2019: 57) Kişi seçimler yaparak kendini var eder ve bu seçimler beraberinde seçimlere göre eylemeyi de getirdiğinden varoluşçuluk bir eylemsizlik felsefesi değildir.

Sartre'ın felsefesi her ne kadar çoğu düşünürce karamsar olarak nitelendirilmiş olsa da

⁸ Nejla Akkoç, "Jean Paul Sartre'ın Özgürlük Anlayışının Önemi", Uludağ Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi, C. 20, S. 36, s. 217-233.

aslında tamamen insanı merkeze alan hümanist bir felsefedir. Her şeyin merkezinde bir ideoloji, tanrı yahut belirli bir değer yargısı yer almaksızın insan yer almaktadır. İnsanın seçimleri ile bununla beraber özgürlükleri de kendi elindedir, başka hiçbir şeye bağımlı olmaksızın birey kendini var etmektedir. Sartre insana kendini var etmenin anahtarını sunmaktadır aslında. İnsanlar genellikle eylemlerinden kendi karakterlerini, dış etkenlerini sorumlu tutmaya meyillidirler. Sözgelimi bir insanı öldürdüğünde kişi kendince türlü sebepler üretebilmektedir ve hatta bunu yapmak zorunda olduğunu bile düşünebilmektedir. Sartre tam da bu noktada insanın sadece kendini ve kendi çıkarlarını gözetken bir varlık olmaması ve başkalarını da düşünmesi gerektiğini belirtmektedir.

“İnsan kendi kendini kurar. Önceden kurulmuş, tamamlanmış, sona ermiş değildir. Ahlakını seçerken kendini de kurmuş olur. Üstelik bir ahlak seçmeden de edemez. Koşulların ağır baskısı, ister istemez bir ahlak seçmek zorunda bırakır onu.” (Sartre, 2019: 65) Toplumda düzen sağlanabilmesi için bugün de doğrudur ki herkes birbirini de düşündüğü müddetçe bu sağlanabilir ve aksi hâlde son kaçınılmaz bir kaos olacaktır. Sartre’a göre evrensel bir ahlaktan söz edilemeyeceğinden kişilerin kendilerinin, başkalarıyla birlikte yaşayan varlıklar olduklarının farkında olmaları ve buna göre eylemleri gerekmektedir. Tüm bu düşüncelerin temelinde de şüphesiz sarsılmaz bir hümanizm yatmaktadır. Varoluşçuluk çoğu açıdan karamsarmış gibi görülmektedir. Nitekim insanın hiçlikle beraber dünyaya fırlatılması insanın buraya yalnız gelip yalnız gideceği gerçeğini yüzüne vurmaktadır. Üstelik dünyada eylemleri denetleyecek bir inanç, yargı mekanizması da mevcut değildir yani insan bir başına dünyada yaşamaya ve kendini var kılmaya çalışmaktadır. Sartre kişinin bu sonsuz özgürlüğünün farkına varmasıyla beraber yoğun bir iç sıkıntısı ve bulantı yaşayacağını dile getirmektedir. Bu olumsuz olarak nitelendirilebilecek durumlar aslında olumludur ve bu bir varlık bilincidir. Kişi bu bulantı sayesinde bir şeylerin farkına varmaya başlar. İleride yapmak zorunda kalacağı seçimleri düşünür çünkü gelecek demek ölüm anı gelene dek sonsuzca olanak demektir. Seçim anları geldiğinde tüm sorumluluğun kişiye ait olacağı bilinci, kişinin kolayca benimseyebileceği ve kabullenebileceği bir şey olmadığından bu bulantı ya da iç sıkıntısını yaşamak oldukça zordur. Sartre kişinin kendini kandırması yerine bilinçlenmesini tercih eder dolayısıyla düşünürü göre kişi bu bulantı ya da iç sıkıntısına katlanmalıdır. Eylemlerin sorumluluğu insana yüklenmiş olsa da kişi seçimlerinde her

zaman özgürdür. İnsan dünyada hiçbir ahlak yargısına bağılı olmak durumunda değildir. Her şeyin temelinde bir seçim yaparak kendini var etme çabası yatar. İnsan ahlaklı olmayı da olmamayı da kendisi seçmektedir. Herhangi bir kötü insan doğası olduğu düşüncesi de kabul edilmediğinden kişinin bütün eylemlerinin sorumluluğu kendisine aittir. Özgür insan birini öldürmeyi de seçebilir öldürmemeyi de.

3. BÖLÜM

ALBERT CAMUS

Gündoğan Camus'nün ailesi için şöyle söylediğini yazmaktadır; “Doğrusunu söylemek gerekirse, ailede dinin hiç yeri yoktu. Hiç kimse ayine gitmez, hiç kimse Tanrı buyruklarını anmaz, gene hiç kimse öbür dünyanın ödül ve cezalarına anıştırmada bulunmazdı.”⁹

Camus'nün felsefesi bir yaşam ve ölüm çizgisi arasında konumlanmış gibidir. Denge her an bir diğer yana kaymaya meyillidir yine de Camus'nün istediği insanın ne olursa olsun yaşamaya devam etmesidir. Hayatın anlamsızlığını, her şeyin manasız olduğunu çözmüş kişi intihar etmemeli, bir şekilde hayatına son vermemelidir. Yaşam boyunca var olan ve var olacak her şey kuşkusuz saçma olarak nitelendirilebilir. Birileri ölür, birileri yaşar ve kim ölürse ölsün geride kalanlar yaşamlarını sürdürmeye bir şekilde devam ederler. Hayatta çoğu şey akla mantığa uygun gerçekleşmez bu yüzden Camus'nün felsefesinde absürt(absürde) kavramı yani saçma oldukça büyük bir yer kaplamaktadır. Camus için saçma şudur: “uyumsuz olan, bu usa aykırı(dünya) ile çağrısı insanın en derin yerinde çınlayan bu çılgın açıklık isteğinin karşı karşıya gelmesidir.” (Camus, 2016: 31) İnsanın dünyayla olan ilişkisini anlamlandırmaya çalışır ancak bir noktaya varamaz. Her ne kadar insan yaşarken ister istemez yaşam üzerine düşünmek durumunda kalsa da hiçbir şeyin bir yere varmadığının bilincine varacak ve bu saçmalıkları, us dışılıkları kabullenerek yine de yaşamaya devam edecektir. Absürt tekil olarak dünya ile yahut tekil olarak kişilerle ilgili değildir. Dünya ve insan arasındaki bir ilişkiye karşılık gelmektedir.

Dünya ya da insan bu ilişkiden çıkarıldığında artık absürt deneyiminden bahsetmek de olanaksızlaşmaktadır zira bu her ikisinin zorunlu olarak bulunması gereken bir ilişki durumudur. Kişinin saçma duygusunu yaşaması bir anda meydana gelebilir, tamamen

⁹ Gündoğan, 12: 1997.

rastlantısal olabilir. Saçma duygusu belirli koşulların sağlandığı anlarda ortaya çıkmaz. O kadar ki kişinin absürdün anlamını, nasıl bir hisse yahut bilince tekabül ettiğini bilmesi gerekmez. Farkındalığı olmadan da absürt tecrübe edilebilir.

Hayat aynı şeylerin tekrarlandığı ve ne zaman sonu geleceği bilinmeyen bir döngü gibidir, tekdüzeliktir. Hepimizin çoğu zaman farkına vardığı ve devamında yine de bir şey yapmadığı bir çeşit bıkkınlıktan, bezmişlikten bahseder Camus. Hayatın bu aynılığı, bir günün diğerini aynı şekilde takip ettiği monotonluk insanlara sıkıntı vermektedir. Kişi her şeyin anlamsızlığını ve aynılığını fark ettiğinde, her şeyin gelip geçici olduğunu gördüğünde intihar etmeyi seçebilir ya da iyileşmeyi de tercih edebilir. İnsan hayatında değişiklikler olabileceğini bu tekdüze rutinin bir gün kırılacağına inanabilir yine de her şeyin aynı kaldığını görüp yaşamına son da verebilir. Saçma duygusu tecrübe edilmeden evvel insanın dünyaya bakışı bambaşkadır. Belirli şeyleri dünyanın saf parçalarıymış gibi görebilir.

Doğanın güzelliklerine âşık olabilir, inanç sistemlerine ve gelenek ve göreneklere saygı duyabilir zira bunlar anlamsız değillerdir hatta hayatın bir parçasıdır. Saçma duygusu bir kez tecrübe edildikten sonra insan her şeye yabancılaşmaya başlar ve etrafındaki doğal olarak nitelendirebileceği güzellikleri bile sahte olarak bulmaya başlar. Tıpkı bir tiyatro oyunu için sahne hazırlanmasına benzemektedir dünyanın hâli artık. İnsan sonlu bir varlık olduğunun bilincine vardığında yaşamın olduğu kadar ölümün varlığının da farkına varır. Ölüm kaçınılmaz bir sondur ve hepimizi önünde sonunda bekleyen yegâne şeydir. İnsanın aklına bir kez ölümle ilgili düşünceler dolduğunda sürekli olarak bir son kurgulamaya ve kendini buna hazırlamaya çabalar. Çoğu insan içinse bir gün ölümün geleceği düşüncesi ve bunu beklemek büsbütün omuzlarına yüklenen kaldırılamaz bir ağırlık gibidir. Camus bu durumda da insanın saçma duygusunu tecrübe etmesiyle yaşamına son vermeyi seçebileceğini söylemektedir.

3.1. YABANCI: TRAJİK BİR KISIR DÖNGÜ OLARAK YAŞAM

Hayatın anlamsızlığını görmüş, hiçbir şeyin pek de anlamı kalmadığını fark etmiş Meursault karakteri Camus'nün saçmasını deneyimlemiş bir kişidir. "Annem ölmüş

bugün. Belki de dün, bilmiyorum. Huzurevinden bir telgraf aldım: Anneniz vefaatt etti. Yarın kaldırılacak. Saygılar.” Bundan bir şey anlaşılıyor belki de dündü.” (Camus, 1968: 15) Karakterin annesi ölmüştür ancak hayatında hiçbir değişikliğe yol açmamıştır bu durum. Tam olarak ne zaman öldüğünü bile kestirememektedir. Kendisine gelen bu bilgilendirmeden bir şey çıkaramamaktadır. Hayatta zaten ölümün kaçınılmaz son olduğunun bilincindedir ve ağlayarak ya da üzülenek zamanını boşa harcamamaktadır Mersault. Annesi huzurevinde ölmüştür çünkü karakter annesine bakabilecek kadar para kazanmıyordur ve bu yüzden annesini huzurevine bırakmak zorunda kalmıştır. Yurt müdürü annesinin yurda ilk geldiği zamanlar sıkça ağladığını söylemesine rağmen Mersault için bu normal bir durumdur ve insan nasılsa hayatta her şeye alışabileceğinden bu ağlama durumunu da kolayca alışılabilir bir durum olarak nitelendirmiştir.

Annesinin sürekli ağladığını duyduğu için onu ziyaret etmeye bile gitmediğini söylemektedir zira pazar günlerinin tamamını annesinin ağlamasıyla harcamasının tam bir zaman kaybı olacağını düşünmektedir. Annesinin tabutunun başına geldiğinde kendisine annesini görmek isteyip istemediği sorulduğunda tereddütsüzce hayır cevabını verir. Neden görmek istemediğini kendisi de bilmiyordur. Oysa burada tam olarak her başlangıcın bir sonu olduğunu kabullenmiş ve bunlara tepki vermekten geri duruyordur. Tabutun başında annesine bir kez bile bakmayı istemeyen Mersault için bu o kadar sıradan ve önemsiz bir durumdur ki uyuyakalır. Annesinin huzurevindeki arkadaşları tabutun başında ağlarken, insanların neden ağladıklarına anlam verememektedir. Orada bir yabancı gibidir, herkesten farklı düşünmekte ve yalnızca odadaki insanların sadece susmalarını istemektedir. O an aklındaki tek şey uykusunun kaçmış olduğu, belinin ağrıdığı ve yorgun olduğudur. “Yine bir Pazar daha geçip gitti, anneciğim şimdi topraklar altında yatıyor, yine işimin başına döneceğim ve sonunda, her şey eski hamam eski tas, diye düşündüm...” (Camus, 2010: 31) Mersault annesinin ölmüş olup olmamasını umursamaksızın annesini toprağa verdiği gün görüştüğü kadın, tam olarak sevgilisi değildir, Marie ile buluşur. Marie kendisini sevip sevmediğini sorduğunda adam bunu anlamsız bulur ve onu sevmediğini söyler. Duyguların anlamsızlığının da farkına varmıştır artık.

Mersault bir Arap'ı öylesine, ortada hiçbir neden yokken öldürmüştür. Birini öldürmek ve öldürmemek arasında ona göre belirgin bir farklılık yoktur. Ötesinde alacağı cezayı, beraberinde getireceği yükümlülükleri düşünmemektedir durumun. Hapse girip girmemek arasında da herhangi bir farklılık olacağını düşünmemektedir hatta avukat bile istememektedir, kendini ifade edebileceğini düşünmektedir. Elbette ki bu bir savunma olmayacaktır yalnızca defalarca kez olayı anlatacak ve hiçbir ekleme yapmayacaktır. Mersault için problem olan tek şey ise aynı şeyi çok kez tekrarlamaktan artık usanmış olmasıdır zira başka bir önem teşkil etmemektedir etrafında olan bitenler, o kayıtsızlığını devam ettirmektedir. İdamına karar verildiğinde ise içinde bir nebze de olsa ölüm korkusu vardır ancak bunu bastırmaya çalışmaktadır. “Ama herkes bilir ki, hayat yaşamaya değmez. Aslına bakarsanız, insan ha otuzunda ölmüş ha yetmişinde, pek önemli değildi.” (Camus, 2010: 103) Kendisine günah çıkarma şansı sunulur ancak rahibi görmeyi bile reddeder. İnanmadığı herhangi bir şeyin dile getirilişini duymayı ya da ona dair bir sembolü görmeyi istemez bunu da zaman kaybı olarak görmektedir.

“Ona göre, insanların adaleti hiçbir şey, Tanrı'ninkiyse, her şeydi. “Beni mahkum eden, insanların adaletidir,” dedim.” (Camus, 2010: 107) Mersault için hayatında böyle katı yürekli bir insan daha görmemiş olduğunu söyler yargıç nitekim ne önüne getirilen haça bir tepki vermiştir ne de yaptıklarından ötürü pişmanlık duymaktadır oysa normalde suçlular bir arınma yaşayabilmek adına günahlarını itiraf eder ve Tanrı'dan af dilermiş. Dini gerekliliklere tıpkı toplum normlarına uymadığı gibi tepkisiz kalan ana karakter bunun bedelini yabancılaştırılarak, toplumdan dışlanarak öder. “Başkalarının ölümü, bir annenin sevgisi ne umurumdaydı benim? Başkasının Tanrısından bana neydi? Başkalarının seçtiği, kabullendiği hayattan, yazgıdan bana neydi?” (Camus, 2010: 109)

Birini öldürmüş olması nereden bakılırsa bakılsın yanlışdır ancak mahkemede konu esas olaydan sapar ve annesinin tabutu başında ağlamamasına, normal sayılan tepkileri vermemiş olmasına getirilir ve eleştiri okları buradan yöneltilir kendisine. Mersault da olayların nasıl bu aşamaya geldiğini bir türlü idrak edemez zira ölüm gibi olağan bir durum karşısında kendisi yanlış bir tepki vermemiştir hatta kendi deyimiyle annesinin

ölümünde onun bir suçu bile yoktur. ‘‘Ona bakarsanız ne ruhum varmış ne de insanlıkla bir ilişğim. İnsanların ruhunu koruyan ahlâk ilkelerinden bir teki bile kapıma uğramamış.’’(Camus, 2010: 93)

3.2. SİSİFOS SÖYLENİ: ÖZGÜRLÜK VE İNTİHAR

Camus’nün Sisifos mitini seçmesi kitap boyunca anlatılan düşüncelerin bir mitte belirgin kılınmasıdır. Sisifos’un tanrılara karşı suç işlemiş bir mitolojik karakter olduğundandır. Kendini onlara denk görme cüretinde bulunduğu için tanrılar tarafından cezalandırılmıştır. Tanrılar Sisifos’u bir kayayı dağın tepesine dek yuvarlamaya mahkûm etmişlerdir. Sisifos’un bu çabası boşunadır zira ne kadar uğraşır o kayayı tepeye çıkartsa da kaya sonunda ağırlığıyla tekrar aşağıya, geldiği noktaya düşecektir. Camus bu miti hayatın anlamsızlığını betimlemek için bir benzetme olarak kullanmıştır. İnsan nasıl yaşamayı seçerse seçsin sonunda ölüm gerçekliğiyle karşılaşacaktır ve o gün geldiğinde her şey son bulacaktır. Önemli olan o ana dek hayatı nasıl yaşamayı seçtiğidir. Sözgelimi hayatın absürtlüğü karşısında kişi intiharı da bir yol olarak görebilir ama yaşamın sonunda zaten ölüm gerçekliği varken kişinin bu yolu seçmesi sadece bir boyun eğiş gibi görülmektedir. Kişi ölümü arzulasa da ya da ölümden korksa da son nokta zaten tüm insanlar için ölüm olacaktır.

İnsan her şeyi bir noktaya getireceğini düşünerek bugünle mücadele eder, bir gün değişimin geleceği umuduyla yaşar. Oysa bir gün gelir ve fark eder ki hayat birbiri arkasına sıralanmış, birbirinden hiç de farklı olmayan günlerden ibarettir. Bu çeşit bir farkındalık yaşadığı zaman ise istemsizce derin bir umutsuzluğa kapılır. Tam bu esnada hayatın absürtlüğü bilincine varır ve uyumsuz tecrübe etmiş olur.

Gerçekten önemli olan bir tek felsefe sorunu vardır, intihar. Yaşamın yaşanmaya değip değmediği konusunda bir yargıya varmak, felsefenin temel sorusuna yanıt vermektir. Gerisi, dünyanın üç boyutlu olup olmadığı,

düşüncenin dokuz mu, yoksa on iki ulamı mı bulunduğu, sonra gelir. (Camus, 2016: 21)

Camus burada insanlara intiharı salık veriyor yahut insanlar için karamsar bir tablo çizmeye çalışıyor değildir. Aksine insanların yaşaması için onlara bir kapı aralıyordur bütün bu anlamsızlığın içinde. Uyumsuz duygusunu, absürdü tecrübe eden insan için hiçbir şey eskisi gibi olmayacaktır bu kesin bir durumdur. Yine de insanın vazgeçmemesi gerekir. Fakat Camus için intihar sorunu bu noktada büyük önem taşımaktadır zira insan yaşamına son vermeyi tercih edebilmektedir. Bu üzerinde derinlemesine düşünülmesi gereken bir konudur.

İnsan düşünmeye başladığı zaman ister istemez rahatsız edici problemlerle karşılaşacaktır. İlk başta problem gibi görünmeyen bazı kavramlar ve içini kemiren düşünceler bir süre sonra en azından insana problem yaratmaya başlayacaktır. Bilinçlenme süreci kolaylıkla aşılamaz Camus için beraberinde sıkıntıları getirir. Düşünür hayat için oyun benzetmesini sıklıkla kullanmaktadır zira her şey yapaydır, onun deyimiyle dekindir. İnsan kendini çevreleyen evrende gerçekliğe dair şeyler bulmaya çalışır, maddi şeylere tutunur ve onları gözünde büyüttükçe büyütür. Öyle bir yaşar ki sanki ölüm denen şey kapısını asla çalmayacakmış gibi. Camus için bu yaşam düşünülmeden geçirilen hatta harcanan bir yaşamdır. Kendini öldürmek yaşamın uğraşmaya değmeyen bir şey olduğunu göstermektedir. Kişiler için hayat zorluklarla doludur ve kişi hayatı boyunca çok sayıda zorluğa göğüs germek zorunda kalır fakat Camus için yaşam dolu doluya yaşanması gereken bir şeydir. İnsan zaten sınırlı olan zamanını dolu dolu yaşayarak değerlendirmelidir. İntihar bu yüzden bir seçenek olsa da çözüm değildir. Temelde insanın kendi yaşamını ve kendi ölümünü düşünmesi sonrasında her şeyin anlamsızlığının farkına varması intiharı bir seçenek hâline getirir. Uyumsuz tecrübesi zorunlu biçimde ardından intiharı getirmemektedir bu nokta önemlidir. İnsan her zaman umut edebilmektedir. Bu Camus'nün kendi deyimiyle bir çeşit sıvışmadır ve insan absürttan başka şeylere tutunarak kaçmaya çalışabilir. Bu kaçış yani intiharı seçmeme ise Camus için iyileşmedir.

“Bu dünya gerçekte usa uygun değil, onun hakkında tüm

söyleyebileceğimiz bu. Ama uyumsuz olan, bu usa aykırı ile çağrısı insanın en derin yerinde çınlayan bu çılgın açıklık isteğinin karşı karşıya gelmesidir. Uyumsuz, dünyaya bağlı olduğu kadar da insana bağlı. Şimdilik aralarındaki tek bağıdır.” (Camus, 2016: 39)

Camus’ye göre uyumsuzluk en önce bir kopuş anıdır. Belirli bir gerçek yahut belirli bir gerçekle kişinin birbirinden koptuğu andır. Yine de insan ve dünya arasındaki uyumsuz, absürt bağı arada kalan tek bağıdır. Onları birleştirmektedir. Absürt duygusunun bir anlam taşımasını sağlayan şey ise insanın buna büsbütün boyun eğmemesidir. Eğer insan uyumsuza boyun eğerse ve intiharı seçerse, her şeyin anlamsızlığını görüp her şeye son vermek isterse absürt duygusunun da hiçbir anlamı olmayacaktır. Uyumsuz hissini farkına bir kez varan kişi tıpkı Sartre’ın bulantısında olduğu gibi bu histen kurtulamayacak, bu hisse bağlanacaktır. Bu hissi tecrübe etmiş kişi artık bugünün kendisine ait olduğunun ve özgür iradesiyle bugününü istediği gibi şekillendirebileceğinin farkındadır.

Uyumsuz insan tanrıtanımaz insandır zira bu dünyada yalnızdır ve dünya onun yaratımıdır. Bir başkası tarafından yaratılmış bir dünyanın içinde bulunmamaktadır insan. Yazgısında ise ölümün bir son oluşu dışında hiçbir şey önceden belirlenmiş değildir. Bu bakımdan insan bir yaratıcı kontrolünde olmaksızın özgürdür. Bu özgürlük her şeyi yapmakta özgür olduğu anlamına gelmemektedir çünkü insan yalnızca kendini düşünmeyip başkalarını da düşünebilen bir var olandır üstelik iyi ve kötüyü kendisi durumlara göre pekâlâ değerlendirebilme ve bu şekilde eyleyebilme olanağına sahiptir. Uyumsuz insan gelecek denen bir kavramın olduğunun farkındadır ve bunu reddetmez. Fakat gelecek kavramının varlığı onun için bir anlam ifade etmemektedir. Uyumsuz insan gelecek düşüncesine karşı hiçbir şey yapmadan, kayıtsız kalan insandır. Absürt insanın kendisine ait açık ve seçik doğruları vardır. Bu doğrular, ölümün bir son olduğunun bilinmesi, insan için tek gerçek ve hareket noktasının absürt olduğunun farkına varılması, boyun eğilmemesi gereken bir alınyazısına sahip olunması, umutsuzluk ve kötülüktür. Bu doğruları kabul eden, absürdü anlayan ama alınyazısına da boyun eğmeyen insan, absürt insandır. Bütün bu olumsuzluklara rağmen, ölümü

değil, hayatı seven ve kendini başkaldırmada doğrulayan insan, absürt insandır.¹⁰

İnsan uyumsuz duygusuyla karşılaşmadan önce her şeyi belirli erekler çerçevesinde görürken ve her şeye anlam yüklerken uyumsuz duygusuyla birlikte bu bir son bulur. Ölüm haricindeki her şey değerini yitirmektedir. İnsanın artık ayaklarını sağlam basabileceği bir zemin bile yoktur denebilir absürt insan için. Bu yüzden tüm ipler uyumsuz insanın ellerindedir. O artık sıradan, düşünmeyen insanlar gibi gündelik hazlarla, gelip geçici şeylere bağlanarak yaşamamaktadır çünkü her şeyin gerçek yüzünü aslında görmüştür ve çevresindeki her şeyin dekorlardan ibaret olduğunu farkındadır. Ölümlüğünün bilincindeki insan özgür insandır artık. Ölüm hiç gelmeyecekmiş gibi yaşamaksa bilinçsizliktir, düşünmeyen insanın yaşam biçimidir. Uyumsuz insan ölümlülüğünün farkındadır ve tamamen yalnız olduğunu bilerek yaşamını sürdürmektedir. Sürekli olarak bir gelecek tasavvur edip o gelecek için planlar yapmaz, onun için bir şeyler kurmaz aksine bugüne bağlıdır. Yaşadığı andadır ve hiçbir şeyi ötelememektedir. Yarın diye bir şeyin olabileceğinin hiçbir garantisi yoktur bu yüzden bugünde yaşamak, ana bağlı olmak önemlidir. Ölümden sonra bir öteki dünya inanışına sahip olmayan Camus için bu dünya ve bu an her şeyden değerlidir. Uyumsuz insan için tek çıkar yol ise başkaldırmadır. Kişi absürdü kabul edip de onunla mücadele ederek yaşamayı tercih ettiği zaman gerçek bir yaşam sürüyor demektir. Uyumsuz duygusunun yaşanması başkaldırmaya bağlıdır, bunlar iç içe geçmiş gibidirler. Başkaldırma ve uyumsuz duygusu hayatın temel yapıtaşlarıdır. Nefes aldığımız süreci son nefesimizi verene dek yaşamlarımızı anlamlandıran da yine bu ikiliktir.

3.3. BAŞKALDIRMA KAVRAMI

Başkaldırma uyumsuz duygusu ile gelen bir başlangıçtır. Uyumsuz duygusu hissedildikten sonra yapılabilecek şeylerden biri kaçıştır. Bu kaçış yolu ise başkaldırmadır. Bu çizgide ilerlemeyi seçen kişi saçma duygusunun varlığını kabullenir

¹⁰ Jean-Paul Sartre(1984). s. 85, “*Yabancımanın Açıklanması*”, Yazımsal Denemeler, İstanbul: Payel Yayınları

ve ona karşı direnmeye başlar. Savaşım içindeki bu başkaldırma süreci hayatı yaşanmaya değer kılan tek şeydir. Başkaldırmaların tamamı ise bir haksızlığa karşı başkaldırmadır. Diğer yandan insan yalnızca kendisi mağdur olduğu zaman başkaldırmak durumunda değildir, başkalarını da düşünebilen bir varlık olarak insan başka insanları ilgilendiren bir haksızlığa da başkaldırabilmektedir. Başkaldıran insan hayır diyebilen insandır, haksızlığa karşı susmayan insandır. Kendi düşüncelerini dile getirmekten çekinmeyen, korkuları olmayan insandır. Absürt duygusu Camus'ye göre hayattaki ilk kesinliktir.

“Başkaldırı insanla kendi karanlığının sürekli biçimde karşılaştırılmasıdır. Olanaksız bir saydamlık gereksinimidir. Her saniyesinde dünyayı yeniden tartışma konusu eder. Tehlike, insana onu kavramanın yeri doldurulmaz fırsatını verdiği gibi, metafizik ayaklanma da tüm deneyim boyunca bilinci yaşatır. İnsanın kendi kendisi için sürekli biçimde varoluşu, hazır oluşudur. Özlem değildir, umutsuzdur. Yalnızca ezici bir yazgının kesinliğidir, bu başkaldırı kendisine eşlik etmesi beklenen boyun eğiştenden de uzaktır.” (Camus, 2016: 68)

Düşünür üç tür başkaldırı belirler; metafizik başkaldırma, tarihsel başkaldırma ve sanatsal başkaldırma. Metafizik başkaldırma insanın dünyada yalnız başına hiçbir şey yapamadan burada kalakalmasına karşın tanrıya başkaldırısıdır. Başkaldırı için önce tanrıya inanç gerekir zira başkaldırı bir şeye karşı olmak durumundadır. İnsan tanrıya inanabilir de inanmayabilir de. İnanıyorsa eğer bu başkaldırı söz konusudur. Başkaldıran insan bir adaletsizliği görür ve ona karşı başkaldırır. Metafizik başkaldırma sonucunda tanrının ölmesiyle birlikte tarihsel başkaldırma gelir. Kurtuluşu ölümsüzlük arayışıyla tanrıda bulmayı uman ancak bulamayan insan tarihte kurtuluşu araştırmaya girer. Siyasal devrimler tam olarak böyle oluşmaktadır Camus'ye göre. Yine de siyasal devrimler düşünür için doğru bir başkaldırma biçimi değildir. Ona göre sanatsal başkaldırma esas başkaldırma biçimidir. Siyaset kaynağından tamamen uzaklaşmış, yozlaşmış durumdadır bu yüzden bu bir bozuk başkaldırmadır. Diğer yandan sanatçı ise

kaynaktan uzaklaşmadan orada kalarak başkaldırı gerçekleştirmektedir. Bu gerçekten bir kaçış değildir aksine karşısında durup onunla mücadele etmeyi seçen bir başkaldırıdır. Bireysel olanın ve evrensel olan bir potada eridiği yer hiç kuşkusuz ki sanattır. Sanatçı absürt duygusunu yadsımaz, aksine kabullenir. Başkaldırısını başarılı olarak en net biçimde dile getirdiği yer ise yazmış olduğu ve yazacağı romanlarıdır. Sanatçı kendi dünyasını meydana getirirken, karşısında durduğu şeylere de karşı duruşunu dile getirir.

Gündoğan'a göre¹¹ başkaldırı haklı olma duygusundan kaynaklanmaktadır ve olumsuz değerlerin yerine olumlularını koymaktır. Başkaldırının temelinde adaletsizliği inkâr etme ve bunların yerine de olumlu değerleri yerleştirmek gelir. Başkaldıran insan kendi değerlerini yaratan da bir insan olduğundan başkaldırma da bir değerdir. Kişi bu başkaldırıcıyı düşünsel boyutta bırakmamalı, yaşamına da uyarlamalıdır. Varoluşçuluk bir yaşam öğretisi niteliği taşıdığından kişinin eylemlerinin temelinde özgür iradesiyle eyleyen başkalarının iyiliğini de düşünmek yatmaktadır dolayısıyla bir adalet duygusuyla hareket etmelidir. Hesap vereceği herhangi bir şey olmadığından kişi kendi hesabını kendisine vermeli ve bu bilinçle yaşamını sürdürmelidir.

3.4. Uyumsuz ve Özgür İradeye Bağlı Seçim

İnsanın özgür olması ancak saçma duygusunu tecrübe etmesi ve belirli bir farkındalığa ulaşmasıyla mümkündür. Öyle bir an gelir ki kişi yaşam ve ölümün uçlarında bulunduğu çiziyi somut biçimde gözlerinde canlandırır. O zaman sonun her an gelebileceğinin bilincine varır. Bugün olmayabilir, yarın olmayabilir ancak olabilir de. İnsan gündelik yaşamına devam ederken çoğunlukla ölümün ne zaman geleceğini düşünmemeyi, dünya üzerindeki haksızlıklara sağır olmayı, kendine yanlış gelen şeyleri ise görmemeyi tercih eder. Bunlar üzerine düşünmek insana sıkıntı verecektir. Sıkıntılı durumlardan kaçma isteği oluşur. Kişinin bastırmaya çabaladığı bu anlar yahut düşünceler doğrudan karşı karşıya kalındığında yani bir ölüm kalım meselesi ya da evet hayır meselesi şeklinde bir tercihte, kişi mecburi olarak absürt duygusunu

¹¹ (Gündoğan, 1997: 116)

deneyimlemek durumunda kalacaktır. Bu duygu deneyimlendiğinde ve kişi artık ölümsüz olamayacağını farkına varıp yaşamaya devam ettiğinde özgürlüğüne de kavuşmuştur denebilmektedir Camus'ye göre. Kişinin içinde bulunduğu durum karşısında izleyebileceği yollar sınırlıdır.

“Uyumsuz insan nedir gerçekten? Sonrasızlığı yadsımamakla birlikte, onun için hiçbir şey yapmayan. Böyle bir özlem duymadığı için değil, cesaretini ve usunu buna yeğ tuttuğu için. Birincisi kendi dışındakilere başvurmadan yaşamasını, elindekiyle yetinmesini öğretir, ikincisi de kendi sınırlarını gösterir ona. Sınırlı özgürlüğünden, geleceksiz başkaldırısından, ölümlü bilincinden kuşkusu olmayınca, serüvenini yaşamı süresince sürdürür. Alanı burasıdır, kendisinininkinden başka her yargıdan uzak tuttuğu eylemi buradadır. Daha büyük bir yaşam bir başka yaşam anlamına gelemez onun için.” (Camus, 201: 81)

Uyumsuz duygusu tüm zihnini ve bedenini sardığında kişi bundan kaçmak isteyebilir zira bu duygunun beraberinde getirdiği ağırlık taşınması kolay bir yük değildir bu kaçış yolu ise yaşamına son vermek yani intihar olabilir. Camus için bu kolaya kaçmaktır. Savaşmaya gücü olmayan, bitmiş insan intihar yolunu seçer. Hayatta kalıp bir umuda bağlanarak, her şeyin gelip geçiciliğini bilerek yaşayan insan ise özgür ve uyumsuz insandır. Umuda bağlılıkla anlatılmak istenen geleceğe yönelik bir hedef ya da erek değildir yalnız intiharın olumlanmaması olarak bir umuttur. Uyumsuz insan geleceğe yönelik belirlemeler yapmaktan ve hedefler belirlemekten kaçınan insandır. Bunların ona bir şey sağlayamayacağını ve bunların tamamen fani şeyler olduğunun farkındadır. Absürt duygusuyla yaşamayı kabullenmiş özgür insan, dünyada var olan haksızlıklara karşı başkaldırabilen ve herkesin doğru bildiğini sırf herkes böyle biliyor diye körü körüne olumlamayan insandır.

İnsan hayatının temelinde bir seçim, bir evet ya da hayır sorunu yer almaktadır. İntiharı

seçerken de özgürdür insan, başkaldırarak yaşamayı seçerken de. Absürt duygusuyla iki tür insanda yüzleşmektedir ancak biri ondan kaçmakta diğeri ise onunla savaşmayı seçmektedir. İnsan kendi yaşamına son verdiğinde; insan ve saçma arasındaki ilişki de ortadan kalkacağından ve bir insan da söz konusu olmayacağından özgürlükten artık bahsedilemez. Diğer yandan başkaldırarak, mücadele ederek yaşamayı seçen ve bu şekilde bir kaçış belirleyen insan saçma duygusuna karşı tüm gücünü kullanır, onunla savaşmaktan asla vazgeçmez. Ölüm gününün geleceğini bilir ama ölüm günü gelecek diye şimdiki andan soyutlanıp canına kıymaya kalkışmaz. Uyumsuz insan şimdinin, bu anın insanıdır dolayısıyla ertesi günlere dair şeyleri kendine dert edinmez, bunlar üzerine uzun uzun düşünmez. An geldiğinde o anı yaşar, yapılması gerekeni yapar ve son nefesini verene dek bunu sürdürür. Kişilerin ayrı ayrı çıkarları güdebilişleri gibi büyük bir olay yaşandığında toplumun çıkarları tamamen örtüşebilir. Sözelimi Camus Veba'da kentte salgınla mücadele eden insanlar için şöyle yazar;

“Hatta Rambert gibi, aralarında bazılarının da, görüldüğü gibi, hâlâ özgür insanlar gibi hareket ettiğini, hâlâ seçme özgürlükleri olduğunu düşledikleri bile oluyordu. Ama, işin doğrusu, o anda, ağustosun ortasında, veba her şeyin üstüne çökmüştü. Böylece bireysel yazgı diye bir şey artık yoktu; veba ve herkesin paylaştığı duygulardan oluşmuş toplumsal bir tarih vardı. En önemli duygu ayrılık ve sürgündü, bir de bu duyguların içerdiği korku ve başkaldırı. İşte bu nedenle anlatıcı, sıcaklığın ve hastalığın bu doruk noktasında genel durumu anlatmayı uygun buluyor, örnek vermek. Gerekirse, hayattaki yurttaşların şiddetini, ölümlerin gömülmesini ve ayrı düşmüş sevgililerin acısını.” (Camus, 1997: 169)

Kişilerin ortak bir paydada buluşup aslında değerlerin silindiği son nokta büyük savaşlar ya da Veba'da olduğu gibi ya da çağımızda yaşanan pandemilerdir. “Veba değer yargılarını ortadan kaldırmıştı. Bu da kimsenin giysilerin ya da satın alınan yiyeceklerin kalitesiyle ilgilenmemesinden anlaşılıyordu.” (Camus, 1997: 184) Günlük yaşam kaygılarının ötesinde hayati büyüklükte olaylar yaşandığında insanlar çıkar

gözetmeksizin birlikte olabilir ve ortak bir yaşam şemasını takip edebilir. Böyle durumlarda özgür iradeyle gerçekleştirilen eylemleri belirleyen şey herhangi bir ortak olumsuz durumdan kaçınma çabasıdır. İnsanlar doğal yaşam durumundayken de açlık, susuzluk veya evsizlik gibi durumlarla karşılaşabilir fakat bunu küresel çaptaki felaketlerden ayıran bu diğer grupların azınlığı oluşturmaları ya da başka bir deyişle daha iyi durumdaki bir grubun da bulunup çoğalabilmesidir.

4. BÖLÜM

SARTRE VE CAMUS: ÖZGÜR İRADE VE VAROLUŞ

Sartre için kendi varoluşumuzu inşa etmemizin en önemli yapıtaşlarından hayattaki yapıp etmelerimiz ve tercihlerimizin bizi nasıl bir insan kıldığı. Hiç kimse elbette ki Sartre için sonsuza dek iyi ya da sonsuza dek kötü bir insan olmak durumunda değildir. İnsanlar zamanla değişim gösterebilmekte ve zamanla bilinç sahibi olabilmektedirler. Tıpkı insanların yaşamlarında değişimler olabileceği gibi insanlar da doğuştan iyi ya da kötü değildirler. Başlangıçta yanlış kararlar almış ve kötü olarak nitelendirilmiş bir insan bu yoldan özgür iradesiyle dönebilir ve varoluşunu istediği gibi gerçekleştirebilir. Sözelimi insan iyi ya da kötü olabilir, bu olanak yaşam ve ölüm arası bütün bir süreci kapsar. Kişi işlediği suç sonrası kendini bir yandan haksız bulurken, bir yandan da kendi yaptığını aklamak gereksinimi duyar. Hangisinin doğru hangisinin yanlış olduğuna dair terazisi ise hasarlıdır. Yine de bu da bir bulantıyı beraberinde getirecektir. Yapılan şeyin ağırlığı ve neden yapılmış olduğu düşüncesi kişinin içini huzursuzluk hissiyle doldurup taşıracaktır.

Kişi Camus de yalnızca bilinçlenip, absürt duygusunu kabullenmekle kalmaz. Sartre'dakine benzer bir tercih meselesi gün yüzüne çıkar. Bu uyumsuz duygusuyla mücadele ederek mi yaşamayı seçiyor yoksa yaşamını mı sonlandırmak istiyor. Bu ayrımda düşünürü göre intihar tercih edilmemesi gereken bir yoldur ancak yine de kişi bunu tercih etmekte de hayatının her alanında olduğu gibi özgürdür. Uyumsuz duygusuyla savaşıyor insan ise başkaldıran insandır. Bu insan kendisine göre yanlış olanı, haksızlığı evetlemeyen insandır. Kişi absürdü tecrübe ederken acı çeker, çektiği bu acı bireyseldir. Devamında başka insanların da kendisiyle ortak acıları olduğunun farkına varır. Bu bilinçle de bireysellik artık ortak bir şeye dönüşür ve Camus'ye göre başkaldırı düşünce düzeyinde cogitonun görevini görür ve ilk kesinlik olur, bu kesinlik de bireyi yalnızlıktan kurtarır; başkaldırıyorum, öyleyse varız.¹²

¹² Camus, 1985: 19

Başkaldırmak her şeyin ilk noktasıdır. O zaman insan gerçekten ölümlüğünün farkına varıp, yarınların gelmeyebileceğini bilip buna göre düşünüp hareket etmeye başlamaktadır. Bu doğrultuda da bu ana sıkıca bağlanmakta ve bu anda çözüme kavuşması gereken şeyleri sonuçlandırmaya çalışmaktadır. Hayatın her noktasında adaletsizliklerle karşılaşan insan bunlara göz yumabileceği gibi başkaldırma özgürlüğüne de sahiptir. Bir şeylere hayır diyebilen insan absürt duygusunu kabullenmiş, onunla mücadeleyi etmeyi seçmiş insandır. Bu noktada temelde ise absürt duygusunu kabullenmek yatar. Kişi absürt duygusuyla mücadele ederken tıpkı Sartre'ın bilinçli insanının bulantıyla yaşamayı kabullenmesi gibi uyumsuz tecrübesini de reddetmeden onunla savaşım içinde kalacak ama onu yok kabul etmeyecektir. Kaldı ki Camus için saçma deneyimi bir kez yaşandıktan sonra kişinin yaşantısı istemsizce eskisi gibi olmaz. Saçma deneyimini yaşamış kişi başkaldırmalı ve özgür iradesiyle adalet duygusunu temele alarak hem kendi hem de tüm dünya için eylemeye başlamalıdır. Sınırlı zamanı olan insan mutlu bir yaşam sürmeyi hedeflemelidir.

4.1 DEĞERLERİN ELEŞTİRİSİ VE AHLAK

“O özgürdü, her şeyi yapmakta özgürdü, bir hayvan ya da ruhsuz bir makine olup çıkmakta, boyun eğmekte özgürdü, isyan etmekte özgürdü; evlenmek, silkinip çıkıvermek ya da yıllarca bu yükü ayaklarıyla gittiği yere sürüklemek; nasıl isterse öyle hareket edebilirdi, ona kimse öğüt veremezdi, kendi hükümleriyle yaratacağı ‘‘iyi’’ ve ‘‘kötü’’den öte iyi ve kötü yoktu onun için. Çevresinde her şey ona bakıyor, tek bir hareket yapmadan onu bekliyordu. Korkunç bir sessizliğin ortasında yapayalnız, yardımdan ve aftan yoksun, hiçbir yardım umudu olmadan karar vermeye mahkumdu, ölünceye dek özgür olmaya mahkûmdu.”
(Sartre, 2022: 354)

Sartre için kişinin yaşantısında yapmış olduğu seçimler büyük önem taşıırken, kişi belirli

ahlaki değerlere uymakla yükümlü değildir. Kişi zgr olarak yaşadığı dünyada herhangi bir ahlaki sisteme göre eyleme ya da düşünme yükümlülüğünde değildir fakat Camus'nün ahlaki değerlere bakışı Sartre'la büyük farklılıklar gösterir. Camus'nün absürt insanı yaşamı niteliksel anlamda değerlendirmez aksine niceliksel bir değerlendirmeye tabi tutar. Kişi nasıl yaşadığına değil, ne kadar yaşadığına odaklanmalıdır. Düşünüre göre bir ahlak sistemi de Sartre'a benzer biçimde yoktur.

Absürt insan yaşamın sonunda ölüm olduğunun bilincinde olan insandır ve bu yüzden yaşamı dolu dolu yaşamasının gerektiğinin farkındadır. Dünyadaki kötülük neredeyse her zaman cehaletten kaynaklanır ve eğer aydınlatılmamışsa, iyi niyet de kötülük kadar zarar verebilir. Camus insanların iyi olduğuna, kötü olduklarından daha çok inanmaktadır. Kişilerin öncelikle bugünü yaşamaya odaklanmalarını öğütlemektedir zira içinde umut duygusu olan ve tutkulara sahip olan insan yaşamı dolu dolu yaşamalı, günlerini mutlu olarak değerlendirmelidir. Ölüm gerçeği yüzüne her an çarparken bu hisse başkaldırıp zgr iradesinin farkına varıp, bilinçli bir var olan olarak adalet duygusuyla eylemelidir bir yargılayıcı olmaması kişilerin suç işlemelerini ve yapabiliyor oldukları için her şeyi yapmalarını gerektirmez.

Camus için de Sartre içinde kişiler hiçbir değerler sistemine ya da ahlak normlarına uymak zorunda değildirler. Her iki düşünür de tanrıtanımaz olduğundan Tanrı'nın herhangi bir eyleme ya da düşünceye müdahale etmesi söz konusu değildir. Camus kişinin Tanrı'nın olmayışının fark edişini metafizik başkaldırma olarak nitelemektedir. Kişi bu aşamada özgürlüğünü kısıtlayan bir Tanrı faktörü olmadığını görür. Sartre da Camus de kişilerin kendi değerlerini kendisinin yaratması gerektiğini ve kendi düzenini kendisinin kurması gerektiğini düşünür.

“Gerçekten de, yasanın üstünde kalamayan kişi ya başka bir yasa bulmalıdır ya ılgınlığı. Tanrı'ya da, ölümsüz yaşama da inanmamaya başladığı andan sonra, “yaşayan her şeyden, acıdan doğup yaşama acısını çekmeye adanmış herkesten” sorumlu olur insan. Düzeni ve yasayı bulmak kendisine, yalnız kendisine düşer.” (Camus, 2019: 91)

4.2 BULANTI VE ABSÜRT

Camus için insan ve dünya arasındaki bağ kopmaya başladığında absürt duygusu kendini hissettirmeye başlar. ‘İnsanla yaşamı, oyuncuyla dekoru arasındaki bu kopma, uyumsuzluk duygusunun ta kendisidir.’ (Camus, 2016: 24) Kişi yaşamdaki monotonlukları ve tutarsızlıkları görmeye başladıkça absürt duygusu kendini daha fazla hissettirmeye başlar. Düşünür için kişinin tam da absürt duygusu kendini göstermeye başladığında, kendi yaşamını sonlandırmayı seçebileceğini yani intiharı tercih edebileceğini söyler. ‘Uyumsuzluk duygusu, her sokağın dönemecinde, her adamın yüzüne çarpabilir. O durumuyla, acıklı çıplaklığı, parıltısız ışığı içinde, kavranılmaz bir şeydir.’ (Camus, 2016: 29) Absürt bir yaşam sürmek ve absürt hissi birbirlerinden farklı şeylerdir. Kişi hissettiği duygunun farkına varmadan da absürdü tecrübe edebilir. Kişinin absürt duygusunu yaşaması bilinçle gerçekleşir.

İnsan ölüm gerçekliğinin farkında olmasına ve ölümden kaçınmasına rağmen sürekli bir şeyleri erteleme eğilimi göstermektedir. Yapılması gerekenleri ve hedefleri hep ileri bir tarihe ertelemektedir oysa ölümün ne zaman geleceği belirsizdir. Kişi bu çelişkinin farkına varmadan da absürdü yaşayabilir zira ölümden kaçınırken, ölüme doğru ilerlemeyi arzulamaktadır. Absürt bir anda Camus’nün de daha önce söylediğini belirttiğimiz gibi kişinin yüzüne çarpabilir. Kişi bilinçlenip durumun farkına vardığında yaşamın bu çelişkisi ya da her geçen günün birbirinin aynısı oluşunun monotonluğunda yaşamına son vermeyi seçebilir zira insan özgür bir varlıktır ya da bunun farkındalığında yaşamayı sürdürebilir. ‘Zamanın malıdır, içinin ürpertiyle dolması üzerine, en kötü düşmanı olarak görür onu. Yarını istiyordu hep, tüm benliğinin bundan kaçınması gerekirken, yarının gelmesini diliyordu. Etin bu başkaldırışı, uyumsuz budur işte.’ (Camus, 2016: 32) Absürt duygusunun farkına varmak bilinçle olacaktır. Kişi irrasyonel dünyayla arasındaki bağın kopmaya başladığını hissettiğinde absürt duygusunun farkına varır.

Kişinin absürt duygusunu yaşama şekli, Sartre'ın betimlediği bulantı yani kişinin hayatının anlamsızlığını fark ettiği zaman yaşadığı bulantı hissine benzemektedir. “Yaşarken başımızdan hiçbir şey geçmez. Dekorlar değişir, kişiler girer çıkar yalnız. Başlangıçlar da yoktur; günler anlaşılmaz bir biçimde birbirine eklenir durur, sonu gelmez, tekdüze bir ekleniştir bu.” (Sartre, 2016: 68) Her iki düşünürde de kişinin irasyonel dünyadan kopuşu söz konusudur ve bu his bir anda kişinin yakasına yapışmakta ve onu bırakmamaktadır. Kişi bulantı hissi sayesinde özgürlüğe mahkûm olduğunu anlar. Camus'de de kişi absürt duygusunu fark ettikten sonra özgür olduğunun farkına varır çünkü artık intihar etmek de cinayet işlemek de yaşamına felsefe ve sanatla devam etmek ya da adaleti temele alarak yaşamına devam edip bunu herkes için sağlamaya çabalamak da kişinin kendi özgür iradesine tabidir.

Bulantı duygusu da absürt duygusu da kişi için bir hareket noktasıdır. Her iki düşünür için de bu hislerin bilincine varıldığında kişi seçim yaparak kendi varlığını sürdürme ya da sonlandırma yoluna gider. Nitekim kişinin intihar etme özgürlüğü de vardır. İntihar problemi Camus'nün felsefesinde çok temel bir noktada yer almaktadır ve düşünür intihar etmeyi seçen bir kişinin yenilmiş bir kişi olduğunu düşünmektedir. Oysa onun düşüncesinde kişi absürdü deneyimlediğinin farkına vardığında ölüm denen bir gerçek olduğunun bilincinde olup yaşama daha sıkı sarılmalı ve günlerini daha iyi geçirmek için başkaldırmalıdır. Sartre kişinin hayatın anlamsızlığını, zamanın öyle ya da böyle bir şekilde geçip gittiğinin ve sonunda ölümün tek gerçek olduğunu Bulantı romanında çok kez farklı biçimlerde betimleyerek aktarır:

“Bir şey, sona ermek için başlamıştır. Serüven uzamaya gelmez, ona anlam veren ölümdür yalnız. Bu ölüme, belki benim de sonum olan bu ölüme sürüklenirim. Geriye dönmek elimden gelmez. Her an, ardından geleni getirmek için ortaya çıkar. Her ana, bütün varlığımla sarılırım. Onun yerine başkasının konulamayacağını, onun başkasına benzemediğini bilirim. Ama onu yitip gitmekten alıkoymak için bir şey de yapamam. Berlin'de ya da Londra'da iki gün önce rastladığım bir kadının koynunda geçirdiğim dakikanın (çılgınca sevdiğim dakikanın,

neredeysse aşık olacağım kadının) da sona ereceğini bilirim.”
(Sartre, 2016: 65)

4.3 BEN VE BAŞKA İLİŞKİSİ

Camus'nün felsefesinde başkasıyla ilişki kurulmasını sağlayan temel mekanizma başkaldırmadır. Kişi başkaldırdığı zaman bu eylemi yalnız kendini göz önünde bulundurarak yapmaz, yaşadığı tüm bir dünyayı da bu eylemle belirlediğini bilir. Kişi haklı olduğuna inandığı bir alana müdahale edildiğinde buna karşı çıkar. Bu hayır deyiş de beraberinde başkaldırıcıyı getirir. Bu anlamda başkaldırma haksızlığa bir başkaldırmadır, bunun temelinde yatan şey ise adalet duygusudur.¹³

Kişi absürt duygusunu tecrübe ettiğinin bilincine vardıldıktan sonra intihar ya da iyileşme ikisinden biri seçerek yaşamına devam eder. Başkaldırma da iyileşen kişinin takınması gereken bir duruştur. Veba romanında Camus salgınla savaşmanın bütün bir toplum olduğunu ve böyle bir hastalık ya da acı durumu söz konusu olduğunda bunun herkesi etkilediğini söyler. Romanda bu salgınla uğraşan tek kişi Doktor Rieux değil bütün bir halktır. Doktor Rieux her şeyin art ardalığını ve monotonluğunu fark etmiş, absürdü tecrübe eden bir kişidir. Salgınla mücadelede rahibin önerilerinin ve yakarılarının bir işe yaramadığı görülür. Böyle bir felaket durumunda halk topyekûn beraber savaşmalıdır.

Kişilerin her ne olursa olsun başkalarına istedikleri gibi davranma özgürlükleri vardır. Camus de mesele bu yüzden başkaldırma kavramıyla ilişkilidir. Kişi absürt duygusunu tecrübe ettiğinin bilincine varmadan yaşamayı sürdürüp anlam yoksunu hayatta öylece yaşamaya devam da edebilir, başkalarıyla sıradan ve tekdüze ilişkiler de kurabilir sözcülemi birini katledebilir. Camus bu yolu değil başkaldırma yolunu olumlamaktadır. Kişinin başkalarıyla kuracağı ilişkiler adalet temelli başkaldırı zemininde gerçekleşmelidir. Düşünür için başkalarının önemi tam da bu noktada başlar zira kişiler yaşadıkları duyguları yalnız kendilerinin yaşamadığını ve bu hislerin ortak olduğunu

¹³ Gündoğan, 1997: 116

fark ettiklerinde bu ortaklık duygusu başkaldırmayı tetikleyecektir. Sartre'da da Camus'nün başkaldırısında olduğu gibi kişiler seçimlerini yaparken başkalarını da belirlerler. Sonsuz özgürlükleri seçimler yapma ve bu seçimlerin sorumluluğunu yüklenmeyi beraberinde getirir. Varoluş özden önce geldiği için kişi yapıp etmeleriyle ve seçimleriyle kendi varoluşunu gerçekleştirirken yalnızca kendini değil herkesi de belirleyen seçimler yapar. Kişi Sartre'a göre var olabilmek için bir başkasının dolayımından geçmelidir dolayısıyla var olması da bir başkasının onu algılamasına bağlıdır. Kişi başkasına görüldüğü gibidir.

Bu durumda kişinin varlığı, bir başkasına bağımlı görünmektedir. "İlk olarak, başkasının benim deneyimim içinde ortaya çıkışı, mimik ya da ifade, edimler ve davranışlar gibi düzenlenmiş formlar mevcudiyetiyle tezahür eder." (Sartre, 2011: 296) Kişinin kendine ilişkin bilinci de kişinin bir başkasına görünme tarzına bağımlıdır. Ben bir başkasından ibaretken, bir başkası da benden ibarettir. Dolayısıyla kendi varlığım, bir başkasının varlığına bağlanmıştır. Sartre bu nedenle başkasından bahsederken, ben olmayan bir ben ifadesini kullanır. Başkası da bir bendir ve kişinin varlığı bir başkasının varlığının dolayımına bağlıdır. Sartre başkası dolayımından geçerek kişinin varlığını ortaya koyuşunu utanç duygusu üzerinden örnek vererek açıklar. Sözelimi kişi kendi başına utanç duygusunu yaşamaz. Utanç duygusu bir başkası karşısında hissedilebilecek bir duygudur. Kişi artık kendisi hakkında bir nesneymiş gibi çıkarımlar yapmaya başlar ve kendi hakkında kendini dışarıdan bir göz gibi görüyormuşçasına değerlendirmelerde bulunur. Bu durumu Varlık ve Hiçlik'de şöyle ifade eder:

"Ben başkası tarafından sahiplenilirim; başkasının bakışı, çıplaklığı içindeki bedenimi biçimlendirir, onu doğurur, onu yapılandırır, onu olduğu gibi üretir, onu benim asla göremeyeceğim gibi görür. Başkası, bu gizli sahibidir : başkası benim ne olduğumun gizine sahiptir. Beni öldürür ve bizatihi bu yoldan beni sahiplenir, bu sahiplenme de bana sahip olmanın bilincinden başka bir şey değildir. Ve ben, nesnelüğümün kabulü içinde başkasının bu bilinci taşıdığını duyumsarım. Bilinç olma vasfıyla başkası, benim için hem varlığımı benden çalardır, hem

de benim varlığım olan bir varlığı ‘‘var’’ kılandır.’’ (Sartre, 2011: 446)

Kişiler yapıp etmelerinde tüm bir insanlığı belirlerken ve herkesten sorumluyken aslında kendi varoluşu başkalarının varoluşlarıyla belirli noktalarda kesişir. Kişi varolduğu anda bir başkasının özgürlüğünü sınırlamaktadır zira kendi seçimleri, kendi yapıp etmeleri bir başkasını da etkilemektedir. Sözelimi Sartre’ın ifadesiyle acıma, bırakınız yapınlar anlayışı, hoşgörü ya da her türlü çekimser tavır başkasını da dahil eden fakat bana ait olan projelerdir.¹⁴

Sartre ve Camus’nün düşüncelerinde kişi bütünüyle özgürdür fakat başkalarını düşünebilen bir varlıktır ve özgürlüğün getirdiği sorumlulukla aslında bütün insanlıktan kendi başına sorumludur. Camus’nün de ifade ettiği gibi başkaldırının temelinde yatan adalet duygusu başkaldırma edimini önemli kılar. ‘‘İnsan var olmak için başkaldırmak zorundadır, ama başkaldırının kendi kendinde bulunduğu, insanların üzerinde birleştikçe var olmaya başladıkları sınıra saygı göstermesi gerekir.’’ (Camus, 2019:32)

¹⁴ Sartre, 2011: 495

SONUÇ

“Benim bildiğim tek özgürlük, düşünce ve eylem özgürlüğü. Öyleyse, uyumsuz benim tüm ölümsüz özgürlük şanslarımı sıfıra indirirken, bana eylem özgürlüğümü verir, onun etkinliğini artırır. Bu umut ve gelecek yoksunluğu, insanın her şeye açık oluşunda bir gelişme anlamına gelir.” (Camus, 2016: 70)

Çalışmamız 20. Yüzyılın önemli düşünürlerinden Albert Camus ve Jean Paul Sartre’ın özgür iradeye ve özgürlük problemine ilişkin görüşlerini varoluşçu perspektiften ele alarak incelemeyi amaçlamıştır. Varoluşçu felsefenin insana, insanın varoluşuna ve özgürlüğünün sınırlarına değinilmiş ve her iki düşünürde de olan benzerlikleri ve farklılıkları eserlerinden hareketle göstermiştir. Camus için felsefenin temel problemi doğrudan insanı temele alan intihar problemi olmuştur.

Kişinin hayatının bir döneminde, bir anında, ansızın absürt duygusunun bilincine varması onu intiharı düşünüp düşünmeme ikilemine itecektir. Hayatın akışı monotondur, her gün birbiri ardına aynı şekilde sıralanmıştır ve insanlığın bir amacı kendisine göre şekillenebileceği evrensel bir ahlak ya da din olguları söz konusu değildir dolayısıyla insan bu durum karşısında bir tavır takınmak zorunda kalır. Bu tavır kişi için özgür iradesiyle yapacağı bir seçimdir. Gündoğan’a göre¹⁵ absürt duygusunun ortaya çıkış nedenleri şöyle özetlenebilir:

- i. Absürt duygusu.
- ii. Aklın bu dünyayı anlama çabası ve gayreti. (Burada hem bilim hem felsefi çabaların dünyayı anlamak ve açıklamak hususundaki başarısızlıkları söz konusudur.)

¹⁵ Ali Osman Gündoğan(1997). s. 63, *Albert Camus ve Başkaldırma Felsefesi*, İstanbul: Birey Yayıncılık.

iii. Rasyonalizme karşı oluşan tepki.

Yaşamın anlamsızlığı karşısında kişi başkaldırma yoluyla iyileşmeyi seçebilir ya da kendi yaşamına son verecek bir edim de gerçekleştirebilir. Kişi tamamen özgür olduğu bu dünyada istediği tüm edimleri gerçekleştirmekte özgürdür. Düşünür intiharı oluamlamakla birlikte intiharı bir boyun eğiş ya da yenilgi olarak görmektedir. Oysa yaşamın ölümlle sonlanacağına farkına varan absürt insan yaşamla bağını kuvvetlendirmelidir. Herhangi bir anlamdan yoksun dünyada tek gerçeklik ölümse kişinin olabildiğince uzun bir yaşam sürmeye çalışması gerekir. Yaşamına son verme edimini gerçekleştirmeyen yani başkaldıran insan ise ölümün farkına varmış bu doğrultuda yaşamını şekillendirip günlerini daha umutlu, daha coşkulu yaşamayı seçmiş insandır. Düşünürün oluamladığı insan tipi başkaldıran insandır. Başkaldıran insan edimlerini gerçekleştirenken yalnızca kendini düşünmeyip tüm bir insanlığı düşünen, düşüncelerinin temeline de adalet duygusunu yerleştiren insandır. Sözgelimi herhangi bir eylemi gerçekleştiren başkaldıran insan bu eylemin kendisine yol açabileceği sonuçları değil tüm bir insanlığa doğuracağı sonuçları düşünür. Camus Düşüş romanında kişinin yapacağı seçim ve beraberinde getirdiklerini şöyle yazmıştır:

“Birinin kendini suya attığını varsayın. İki şeyden biri, ya onu kurtarmak için arkasından suya atlayacaksınız ve soğuk mevsimde sağlığını tehlikeye atacaksınız ya da bırakacaksınız gitsin, o zaman da suya dalmaktan kaçınmanız bazen tuhaf kırıklıklar bırakacak sizde.” (Camus, 2016: 17)

Sartre varlık söz konusu olduğunda temel iki ayrım yapmıştır: kendinde-varlık ve kendi-için-varlık. Kendinde varlık dış dünyadaki gerçekliği temsil ederken, kendi-için-varlık ise bilinçtir. Sartre kendi-için-varlıkla ilgilenir zira bilinç sahibi var olan insandır ve özgür olabilecek olan da kendi-için-varlıktır. Düşünüre göre varoluş özden önce gelir ve varoluşun önce gelmesinin nedeni de insanın özgür bir varlık oluşundandır. Kendinde-varlık ne ise o olmak zorundadır zira başka türlü olamaz. Sözgelimi bir masa ya da bir sandalye olduğu şekilde, olduğu gibidir. İnsan başka türlü olabilme imkânlarını da barındıran özgür bir varlıktır ve dünyaya fırlatılmış durumda kendini yapıp etmeleriyle

inşa eder. Kendini bir proje¹⁶ gibi meydana getirir. Sartre da tanrıtanımaz bir düşünür olduğu için herhangi bir tanrı fikrini ya da yazgı düşüncesini devre dışı bırakır. Tanrı olmadığına göre kişi edimlerinde özgürdür ve dilediği gibi eyleyebilmektedir. Kişi kendi özgür iradesiyle seçimler yaparak kendi özünü kurar. Bu seçimleri yaparken de bu seçimlerinin sorumluluğunu üstlenmesi gerektiğini bilir zira seçimler yaparken yaptığı seçimler yalnız kendisini değil tüm insanlığı bağlamaktadır.

Kişi kendi özünü kendi oluşturur ve Sartre'a göre bu özgürlüğün reddi kendini aldatma ya da kötü niyettir. Düşünürün verdiği örnekle¹⁷; kendi dostu olan Pierre'in kendisine dostluk beslediğine inanır fakat bu konuda kesin bir görüşe sahip değildir. Buna inanmayı seçer ve buna inanarak yaşamını sürdürmeye devam eder ve hatta bundan eminmiş gibi bile davranır. Sartre'a göre bu inanç iyi niyettir. O hâlde Pierre'in kendisine karşı sergilediği bütün tavırları kendisi de Pierre'in kendisine beslediği sevgiye inandığı için kendisine dostluk besliyormuş gibi görünür. Kişi özgür iradesiyle birine ya da bir şeye inanmayı seçer ve bu seçimler doğrultusunda da başkalarıyla ilişkiler kurar. "Ben başkası için şu mürekkep hokkasının masanın üstünde olması gibi yerleşim; başkası için şu ağacın rüzgârla eğilmiş olması gibi anahtar deliğine doğru eğilmekteyim." (Sartre, 2011: 336)

Kişi özgür iradesiyle yaptığı seçimlerde aldığı sorumluluğun farkına vardığında yani kendi varoluşunu algılamaya başladığında bulantı duygusu kendini hissettirmeye başlar. Bulantı duygusu anlık bir duygu değildir, insan sürekli olarak bu duyguyla beraber yaşar fakat kişi bunu fark etmez ve maskeleyebilir. Bulantı duygusu sorumluluk hissiyle beraber kişi üzerindeki bunaltıcılığı artırır. Kişi bu sorumluluk duygusuyla iç daralmaları yaşar. Bir başkasını belirlediğini idrak ettiği süreç sancılı bir süreçtir fakat bu sıkıntıdan kurtulmanın yolu da yine bir seçim yapmaktan geçmektedir. Oysa seçim ve bulantı hissi paradoksal bir görünümüdür. Biri diğerini doğurmakta ve bu süreç bilinç sahibi insan tarafından sürekli olarak tecrübe edilmektedir. Sartre'a göre bazı insanlar kendinde-varlık aşamasında yani nesnelere dünyasında kalmış durumdadırlar

¹⁶ Sartre, 2011: 529

¹⁷ Jean Paul Sartre(2011). s. 119, *Varlık ve Hiçlik*. (Turan Ilgaz ve Gaye Çankaya Eksen çev.). İstanbul : İthaki Yayınları.

zira onlar henüz yaşama ilişkin farkındalıklardan yoksundurlar ve bilinç sahibi değildirlir.

“Her bakışta, benim algısal alanım içinde somut ve muhtemel mevcudiyet olarak bir nesne-başkası vardır ve bunu başkasının bazı tavırları vesilesiyle, utanç, iç daralması, vs. aracılığıyla “bakılan-varlık”ımı kavramaya ben-kendim karar veririm. Bu “bakılan-varlık” kendini şu anda o somut “buradaki” olmamamın saf ihtimali gibi sunar – bu ihtimal, muhtemelliğinin bizatihi anlamını ve doğasını, her zaman başkası için olan olarak başkasının da her zaman bana mevcut olmasının temel kesinliğinden devşirir.” (Sartre, 2011: 356-357)

Kişinin bulantı duygusunu tecrübe edebilmesi ve özgürlüğünü gerçekleştirebilmesi için bilinçli bir varlık olması gerekir. Kendi-için-varlık aşamasına geçemeyen insan için özgür irade ya da özgürlük söz konusu olamayacağı gibi kişinin seçimler yaparak kendini var etmesi varoluşun özden önce geldiği sözünü bir kez daha doğrulamaktadır. Kişinin özünü inşa etmesi için kendini yaratıp özgür iradesiyle seçimler yapması, kararlar vermesi gerekir. “Bizim nesnel özümüz başkasının varoluşunu gerektirir ve karşılıklı olarak, özümüzü kuran da başkasının özgürlüğüdür.” (Sartre, 2011: 454)

Çalışmanın ilk temelleri atıldığında dünya pandemiyle karşı karşıya gelmiş ve çoğu insan hayatında ilk kez böyle bir salgını tecrübe etmişti. Bu durum Veba romanındaki salgınla oldukça benzerlik göstermekteydi. Kişiler ölüm realitesinin farkına her gün televizyonu açtıklarında şahit oldukları haberlerden ya da yakınlarını kaybederek varmaktaydılar. Sözelimi tıpkı Camus’nün absürdü tecrübe edişindeki gibi hayattaki tek gerçekliğin ölüm olduğu bilincine vardığında insanlar gerekli izolasyon, hijyen ya da aşı gibi önlemleri alırken sadece kendilerini değil bütün bir toplumu da düşünerek eylemlerde bulunuyorlardı. Kişiler önce her alanda daha sonrasında da kapalı alanda maske takarken Sartre’ın da Camus’nün de insanın tamamen özgür olduğunu savnuşundaki gibi özgürlüklerini ortaya koyuyorlardı. Bir kısım insan bir başkasına hastalık bulaştırma riskini göz önünde bulundurmayıp salt kendi rahatını düşündüğü için

maske takmazken, diğer bir kısım insansa kendi sağlığını korumak kadar bir başkasının da sağlığını korumak anlamına geldiğinden toplumsal izolasyon kurallarına uymayı seğıyordu.

Camus ve Sartre'ın varoluşu ilişkin düşünceleri eserlerinden yola çıkarak detaylıca incelendikten ve her iki düşünürün de bütün bir felsefelerini kişinin özgür oluşuna ve özgür iradesiyle eyleme imkanı olan bir varolan olarak kendi özünü yaratacağına dayandırıldığını gördük. Sartre'ın bulantı hissi büyük ölçüde Camus'nün absürt duygusuna benzemektedir. Her iki histe de hayatta bir başkasına ilişkin sorumluluk alacak olmanın ağırlığı ve eylemlerini tamamen özgürce gerçekleştirecek olmanın sorumluluğu hakimdir. Sartre için bulantı daha çok kişinin özgür iradesiyle gerçekleştirdiği seçimlerin bilinciyle tüm insanlığı kapsayışıyla ilgili olduğu görülürken, Camus de hayatın monotonluğunun ve absürtlüğünün farkına bilinçle varan insan seçim olarak eğer ki başkaldırıyı seçerse toplumun faydasına da olacak adalet temelli bir yaşam biçimi geliştirecektir.

Seçim, bizim kendimizle ilgili bilincimizle bir ve aynı şeydir. Bildiğimiz gibi bu bilinç ancak konumsal olmayan bilinç olabilir: biz-bilinçtir, çünkü varlığımızdan ayrı değildir. Ve varlığımız tam da kökensel seçimimiz olduğundan, seçimin bilinci bize ilişkin bilincimizle özdeştir. Seçim yapmak için bilinçli olmak ve bilinçli olmak için de seçmek gerekir. Seçim ve bilinç bir ve aynı şeydir. (Sartre, 2011: 554)

KAYNAKÇA

- Akkoç, N. (2019). ‘‘Jean Paul Sartre’in Özgürlük Anlayışının Önemi’’, Uludağ Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi, C. 20, s. 36, s. 217-233.
- Bozkurt, N. (1975). *İnsan Felsefesi Açısından Çağımızda Bazı Hümanizm Anlayışları*. Yüksek Lisans Tezi. Hacettepe Üniversitesi, Ankara.
- Camus, A. (1985). *Başkaldıran İnsan*. (Tahsin Yücel çev.). Ankara: Kuzey Yayınları.
- Camus, A. (2019). *Başkaldıran İnsan*. (Tahsin Yücel çev.). İstanbul: Can Yayınları.
- Camus, A. (2016). *Düşüş*. (Hüseyin Demirhan çev.) İstanbul: Can Yayınları.
- Camus, A. (2016). *Sisifos Söyleni*. (Tahsin Yücel çev.). İstanbul: Can Yayınları.
- Camus, A. (1992). *Tersi ve Yüzü*. (Tahsin Yücel çev.). İstanbul: Can Yayınları.
- Camus, A. (2011). *Veba*. (Nedret Tanyolaç Öztokat çev.). İstanbul: Can Yayınları.
- Camus, A. (2010). *Yabancı*. (Vedat Günyol çev.). İstanbul: Can Yayınları.
- Catalano, J. S. (1974). A Commentary on Jean-Paul Sartre's Being and Nothingness. University of Chicago Press.
- Cochrane, A. C. (1956). The Existentialists and God Being and the Being of God in the Thought of Soren Kierkegaard Karl Jaspers Martin Heidegger Jean-Paul Sartre Paul Tillich Etienne Gilson Karl Barth. Philadelphia: The Westminster Press.
- Cohen-Solal, A. (2005). Doğumunun Yüzüncü Yıldönümünde Sartre. (İsmail Yerguz çev.). Ankara: Dost Yayınları.
- Çelebi, E. (2011). Öznellik ve Nesnellik Dengesi Bakımından Varoluşçuluk ‘‘J. P. Sartre Üzerinden Bir İnceleme’’. Ekev Akademi Dergisi 46: 17-29.
- Çelebi, V. (2014). Jean Paul Sartre’nin Varoluşçuluk Düşüncesi, Beytülhikme An International Journal of Philosophy. C. 4, s. 72. Nevşehir.
- Çüçen, K. (2019). XX. Yüzyıl Filozofları. Bursa: Sentez Yayıncılık.
- Çüçen, K. (2018). Varoluş Filozofları. Bursa: Sentez Yayıncılık.
- Demirel, B. Bayraktar, L. (2020). ‘‘Varoluşçuluk ve Ben-Başkası İlişkisi’’. TURAN-SAM 46: 167-176.
- Detmer, D. (1986). Freedom As A Value A Critique of the Ethical Theory of Jean-Paul SARTRE. Open Court La Salle, Illinois 61301.

- Ege, R. (2005). ‘‘Jacques Derrida'nın, Hegel'in 'Aufhebung' (ortadan kaldırma) kavramını soruşturması üzerine’’. Uludağ Üniversitesi Felsefe Dergisi Kaygı. Bahar 4 S.
- Gündoğan, A. O. (1997). Albert Camus ve Başkaldırma Felsefesi. İstanbul: Birey Yayıncılık.
- Horkheimer, M. (2016). Akıl Tutulması. (Orhan Koçak çev.). İstanbul: Metis Yayınları.
- Kirkpatrick, K. (2018). Sartre on Sin: Between Being and Nothingness (Oxford Theology and Religion Monographs). Oxford University Press.
- Kierkegaard, S. (2014). Korku ve Titreme. (N. Ekrem Düzen çev.). Ankara: Pharmakon Yayınları.
- Odesanmi, A.C. (2009). Jean Paul Sartre and the Concept of Determinism. Global Journal of Humanities Vol 7, NO. 1&2, 2008: 85-89.
- Sartre, J. P. (1998). Özgür Olmak -Antisemit'in Portresi-. (Emin Türk Eliçin çev.). İstanbul: Toplumsal Dönüşüm Yayınları.
- Sartre, J. P. (2016). Bulantı. (Selâhattin Hilâv çev.). İstanbul: Can Yayınları.
- Sartre, J. P. (1999). Duvar. (Eray Canberk çev.). İstanbul: Can Yayınları.
- Sartre, J. P. (2022). Özgürlük Yolları 1 Akıl Çağı. (Gülseren Devrim çev.). İstanbul: Can Yayınları.
- Sartre, J. P. (2022). Özgürlük Yolları 2 Yaşanmayan Zaman. (Gülseren Devrim çev.). İstanbul: Can Yayınları.
- Sartre, J. P. (2011). Varlık ve Hiçlik. (Turhan Ilgaz ve Gaye Çankaya Eksen çev.). İstanbul: İthaki Yayınları.
- Sartre, J. P. (2019). Varoluşçuluk. (Asım Bezirci çev.). İstanbul: Say Yayınları.
- Sartre, J. P. (1984). ‘‘Yabancı'nın Açıklanması’’. Yazınsal Denemeler. (Bertan Onaran çev.) İstanbul: Payel Yayınları.
- Türkyılmaz, Ç. (2016). Bunalım Çağı. Ankara: Bibliotech Yayınları.
- Wilcocks, R. (1975). Jean Paul Sartre: A Bibliography of International Critism. Printed in Canada by the Printing Services of The University of Alberta.
- Yasaman, H. (2011). Sartre'da Özgürlük. Journal of Istanbul University Law Faculty, 42(1-4): 515-540.

EK.1 YÜKSEK LİSANS TEZ ÇALIŞMASI ORJİNALLİK FORMU

EK.2 TEZ ÇALIŞMASI ETİK KOMİSYON MUAFİYET FORMU

